Latvijas Darba devēju konfederācija
NACIONĀLAIS ATTĪSTĪBAS PLĀNS 2020
EIROPAS SAVIENĪBA
Eiropas Sociālais fonds
IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Politikas ietekmes izvērtējums – nozares tirgus izpētes

Ziņojums

telekomunikāciju un sakaru nozarē

Ziņojums sagatavots Latvijas Darba devēju konfederācijas īstenotā ESF projekta "Sociālā dialoga attīstība labāka tiesiskā regulējuma izstrādei" Nr.3.4.2.2/16/I/001 ietvaros

Rīga
2018

Anotācija

Nozares tirgus izpētes ziņojums telekomunikāciju un sakaru (informācijas un komunikācijas pakalpojumu) nozarē, saskaņā ar NACE 2.red. klasifikāciju, (turpmāk tekstā -IKT nozarē) ir sagatavots Eiropas Sociālā fonda projekta "Sociālā dialoga attīstība labāka tiesiskā regulējuma izstrādei " Nr.3.4.2.2/16/I/001 ietvaros.

Projekta ietvaros LDDK gatavo tirgus izpētes ziņojumus būvniecības nozarē un telekomunikāciju un sakaru (informācijas un komunikācijas pakalpojumu) nozarē.

Ziņojumā ir analizēti nozares statistikas rādītāji, tās īpatsvars un vieta Latvijas ekonomikā, finanšu rādītāji un uzņēmumu struktūra, nodarbinātības rādītāji, darba spēka izmaksām un citi rādītāji, kas ietekmē nozares attīstību un konkurētspēju.

Ziņojumā ir sniegta informācija arī par nozares sociālo dialogu ES un nacionālajā līmenī, kā arī par faktoriem, kas ietekmē konsultāciju procesu un nozares koplīguma (ģenerālvienošanās) nozarē sagatavošanu Latvijā.

Atslēgvārdi

informācijas un telekomunikāciju pakalpojumu nozare, nozares koplīgums, ģenerālvienošanās, sociālais dialogs

Satura rādītājs

Anotācija 2
Satura rādītājs 3
Ievads 4
Saīsinājumu saraksts 5
Secinājumi un rekomendācijas 6
IKT pakalpojumu nozares raksturojums un vieta Latvijas ekonomikā 10
IKT pakalpojumu nozares finanšu rādītāji 16
IKT pakalpojumu nozares uzņēmumu struktūra 20
Nodarbinātība IKT pakalpojumu nozarē 23
Darbaspēka izmaksas IKT pakalpojumu nozares nozarē 30
IKT pakalpojumu nozares produktivitāte 35
IKT pakalpojumu nozares nozares nomaksātie nodokļi 37
IKT pakalpojumu nozares iniciatīvas konkurētspējas uzlabošanai un ēnu ekonomikas apkarošanai 42
Ar nozares koplīgumu (ģenerālvienošanās) noslēgšanu saistītie Latvijas tiesību akti 44
Sociālais dialogs IKT pakalpojumu nozarē Eiropas Savienībā 49
Izmantotā literatūra un avoti 53

Ievads

Ziņojuma darba uzdevums ir izvērtēt nozares tirgus situāciju Latvijā un starptautiskā līmenī, identificēt galvenos nozares darbību regulējošos normatīvos aktus, noskaidrot nozares galvenās problēmas, sniegt secinājumus par iespējamību noslēgt nozares koplīgumu (ģenerālvienošanos) nozarē, kā arī sagatavot rekomendācijas par nepieciešamajiem uzlabojumiem.

Ziņojumā ir analizēti nozares statistikas rādītāji, tās īpatsvars un vieta Latvijas ekonomikā, kā arī finanšu rādītāji un uzņēmumu struktūra. Īpaši pievērsta uzmanība nozares nodarbinātības rādītājiem, darba spēka izmaksām, produktivitātei un nozares uzņēmumu nomaksātajiem nodokļiem. Ir analizētas arī nozares organizāciju un uzņēmumu iniciatīvas ēnu ekonomikas ierobežošanai un aplokšņu algu mazināšanai.

Ziņojumā ir sniegta informācija arī par nozares sociālo dialogu Eiropas Savienības (ES) un nacionālajā līmenī.

Nozares izpētes rezultātā tika noskaidrots, ka:

- IKT pakalpojumu apakšnozares pēc savas būtības ir pārāk atšķirīgas pēc darbības specifikas, nodarbināto atalgojuma līmeņa, kā arī ēnu ekonomikas īpatsvara ziņā, tāpēc ir nepieciešams veicināt gan apakšnozaru uzņēmumu apvienošanos darba devēju organizācijās, kuru mērķi ir nozares sociālā dialoga un konsultāciju procesa attīstīšana starp darba devējiem un darba ņēmējiem;

- sociālā dialoga prioritāte IKT pakalpojumu nozarē, uzsākot konsultāciju procesu un nozares koplīguma (ģenerālvienošanās) sagatavošanu, būtu kvalificētu darbinieku pieejamības nodrošināšana nozarei, tai skaitā veicinot nepieciešamās izmaiņas Latvijas izglītības sistēmā;

- lai nodrošinātu produktivitātes pieaugumu IKT pakalpojumu nozarē Latvijā, nepieciešams nodrošināt atalgojuma pieaugumu nozarē un samazināt "aplokšņu algu" īpatsvaru. Šo problēmu risinājums iespējams nozares koplīguma (ģenerālvienošanās) ietvaros;

- lai veicinātu nozaru koplīgumu (ģenerālvienošanos) attīstību, ir nepieciešami grozījumi tiesību aktos, ieskaitot Darba likumu. Būtisks faktors, lai plašāk varētu īstenot sociālā partnera tiesības pārstāvēt darba devēju vai darbinieku intereses, ir nozares organizāciju biedru skaita palielināšana (pārstāvības līmenis).

Saīsinājumu saraksts

AS – akciju sabiedrība

CSP – Centrālā statistikas pārvalde

ES – Eiropas Savienība

Eurofond - Eiropas Dzīves un darba apstākļu uzlabošanas fonds

EUR – eiro

IIN – iedzīvotāju ienākuma nodoklis

IKP – iekšzemes kopprodukts

IKT nozare - informācijas un komunikācijas pakalpojumu nozare (saskaņā ar NACE 2.red. klasifikāciju) kas ietver telekomunikācijas un sakarus.

LESD – Līgums par Eiropas Savienības darbību

LDDK – Latvijas Darba devēju konfederācija

LIKTA – Latvijas Informācijas un komunikāciju tehnoloģijas asociācija

MUN – mikrouzņēmumu nodoklis

PVN – pievienotās vērtības nodoklis

SIA – sabiedrība ar ierobežotu atbildību

VAS – valsts akciju sabiedrība

VID – Valsts ieņēmumu dienests

VSAOI – valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas

Secinājumi un rekomendācijas

- Informācijas un komunikācijas (IKT) pakalpojumu nozares īpatsvars Latvijas ekonomikā ir 5,0 % (no tautsaimniecības kopējās pievienotās vērtības). Nozares īpatsvaram ekonomikā pēdējos gados ir tendence pieaugt. Tā ietekmē arī pārējās Latvijas tautsaimniecības nozares kā preču un pakalpojumu patērētājs, jo nozares īpatsvars kopējā starppatēriņā ir 3,6 %.
- IKT pakalpojumu nozares pievienotās vērtības īpatsvars Latvijas ekonomikā (5%) ir vienāds ar vidējo ES rādītāju (5%). Citu valstu rādītāji liecina, ka Latvijā nozares īpatsvaram ir potenciāls palielināties. Nozares attīstība Eiropas valstīs ir stabila un noturīga.
- IKT pakalpojumu nozares struktūra liecina, ka lielāko daļu no pievienotās vērtības tajā rada telekomunikāciju nozare (NACE klasifikatora 61.nodaļa) un datorprogrammēšana un IT pakalpojumi (NACE 62. un 63. nodaļa). Salīdzinoši mazāku daļu veido izdevējdarbība (NACE 58.nodaļa), kino- video-, TV un skaņu ierakstu satura veidošana un apraide (NACE 59. un 60.nodaļas).
- Nozares iekšienē ļoti strauji attīstās datorprogrammēšana un informācijas pakalpojumi (62. un 63.nodaļas), kuru apjoms salīdzināmās cenās kopš 2000.gada palielinājies vismaz 4 reizes. Tas skaidrojams ar informācijas tehnoloģiju un digitalizācijas straujo attīstību pasaulē, kā rezultātā aizvien pieaug šīs nozares loma tautsaimniecībā. Šo pārmaiņu rezultātā vienlaicīgi mazinājusies citu nozaru, tostarp izdevējdarbības (58.nodaļa, kas sevī ietver grāmatu, avīžu, žurnālu u.c. papīra izdevumu izdošanu) nozīme.
- IKT pakalpojumu nozares uzņēmumu kopējais apgrozījums pēckrīzes gados ir stabili un pakāpeniski palielinājies, 2016.gadā sasniedzot 1,9 miljardus EUR. Nozarē ir sasniegts salīdzinoši augsts pašu kapitāla līmenis (vidēji 49% no bilances kopsummas), kas ir ievērojami augstāks nekā vidēji Latvijas tautsaimniecībā (37%).
- Pēdējo gadu laikā ir strauji attīstījusies dažādu IKT pakalpojumu starptautiskā tirdzniecība. Attiecīgo pakalpojumu eksports no Latvijas 2017.gadā sasniedzis 620 milj. EUR, kas atbilst aptuveni vienai trešdaļai no nozares gada apgrozījuma. Palielinās arī IKT pakalpojumu imports, kuru kopējais apjoms 2017.gadā bija 280 milj. EUR. Tādējādi Latvijai ir pozitīva IKT pakalpojumu starptautiskās tirdzniecības bilance, eksportam pārsniedzot importu par 340 milj. EUR.
- Nozares kopējais darbības finanšu rezultāts uzrāda peļņu visā periodā no 2006.gada, tostarp peļņa tiek sasniegta visās apakšnozarēs. Vairākām IKT pakalpojumu apakšnozarēm ir raksturīga paaugstināta nepieciešamība regulāri investēt jaunās tehnoloģijās, tāpēc tām ir jāspēj nodrošināt pietiekama pelnītspēja, lai finansētu savu tālāko attīstību.
- Kredītiestāžu finansējums nozares uzņēmumiem 2018.gada 1.ceturksnī bija 138 milj. EUR, kas ir vērtējams kā zems, ņemot vērā nozares kopējo pašu kapitāla apjomu (868 milj. EUR) un potenciālās aizņemšanās iespējas. Kredītu apjomam nozarē ir vērojamas sezonālas svārstības, kas varētu būt skaidrojamas ar apgrozāmo līdzekļu aizdevumiem.
- Ārvalstu tiešās investīcijas IKT pakalpojumu nozarē pēdējo 10 gadu laikā ir palielinājušās aptuveni 2 reizes, 2017.gada beigās sasniedzot aptuveni 500 miljonus

EUR jeb 3,5% no visa piesaistīto ārvalstu investīciju apjoma Latvijā. Tomēr, salīdzinot piesaistīto ārvalstu investīciju apjomu nozarē starp Baltijas valstīm, Latvijā ir zemākais rādītājs.

- IKT pakalpojumu nozarē ir salīdzinoši nemainīgs lielāko spēlētāju loks (nepilns simts uzņēmumu ar strādājošo skaitu vismaz 50), savukārt mikro uzņēmumu grupā (ar strādājošo skaitu līdz 9) notiek ļoti strauja attīstība.
- No IKT pakalpojumu nozarē nodarbinātajiem 17 tūkstoši (54% no kopējā skaita) strādā mazajos uzņēmumos ar darbinieku skaitu līdz 49, tostarp 12 tūkstoši (41%) – mikro uzņēmumos ar darbinieku skaitu līdz 9. Kopš 2005.gada straujākā nodarbinātības izaugsme notikusi mikrouzņēmumu grupā (ar darbinieku skaitu līdz 9), kur strādājošo skaits ir palielinājies par aptuveni 8,1 tūkstoti, kā arī lielo uzņēmumu grupā (ar darbinieku skaitu no 250), kur strādājošo skaits ir palielinājies par 2,6 tūkstošiem. Nodarbinātības izaugsme mikrouzņēmumu grupā (ar darbinieku skaitu līdz 9) laika posmā no 2005. līdz 2015.gadam visvairāk pieaugusi datorprogrammēšanā un konsultēšanā (62.nodaļa, pieaugums par 5,4 tūkst.), informācijas pakalpojumos (63.nodaļa, pieaugums par 1,9 tūkst.) un telekomunikācijā (61.nodaļa, pieaugums par 0,5 tūkst).
- IKT pakalpojumu nozare Latvijā ir desmitais lielākais darba devējs. 2018.gada 1.ceturksnī tajā bija aptuveni 34,5 tūkstoši darba vietu jeb 3,8 % no kopējā aizņemto darbavietu skaita. Nozarē aizņemto darbvietu skaits Latvijā kopš 2005.gada sākuma ir palielinājies par 15,6 tūkstošiem un paredzams, ka šāda tendence saglabāsies arī turpmāk.
- IKT pakalpojumu nozarei Latvijā ir raksturīga ļoti liela darba vietu koncentrācija ap galvaspilsētu. No aizņemtajām darba vietām 85% jeb 29,1 tūkstoši atrodas Rīgā.
- Īpaši strauji palielinājies darbvietu skaits informācijas pakalpojumos, kur pieaugums kopš 2005.gada ir bijis desmitkārtīgs, šobrīd sasniedzot 8,6 tūkst. Datorprogrammēšanā, konsultēšanā un saistītajās darbībās pieaugums šajā periodā bijis četrkārtīgs, sasniedzot 15,1 tūkst. Abās minētajās nozarēs šobrīd aizņemtas vairāk nekā divas trešdaļas no kopējā skaita IKT pakalpojumu nozarē. Kopš 2008.gada apmēram 2 reizes ir samazinājies aizņemto darbvietu skaits izdevējdarbībā, kas šobrīd ir tikai 2,8 tūkst. Pārējās apakšnozarēs aizņemto darbvietu skaits pēdējo gadu laikā nav būtiski mainījies.
- IKT pakalpojumu nozarē strādājošo vidējā mēneša darba samaksa 2017.gadā bija 1477 EUR, kas ir par 60% vairāk nekā vidējā mēnešalga Latvijas tautsaimniecībā (926 EUR). Apakšnozaru dalījumā augstākais atalgojums ir datorprogrammēšanā (1703 EUR), telekomunikācijās (1500 EUR) un informācijas pakalpojumos (1323 EUR). Zemākais atalgojums ir kino un citu mediju satura producēšanā (799 EUR).
- IKT pakalpojumu nozarē 2017.gadā bija 28 tūkstoši darba ņēmēju ar uzrādītiem darba ienākumiem, tostarp 15,2 tūkst. jeb 54% mēneša bruto atalgojums bija vismaz 1000 EUR mēnesī. Šis īpatsvars ir augstāks, salīdzinot ar attiecīgo rādītāju Latvijas tautsaimniecībā (29%).
- IKT pakalpojumu nozarē ir salīdzinoši zems darbinieku īpatsvars, kuru uzrādītie darba ienākumi nepārsniedz minimālo algu – tas ir tikai 9,1% (vidēji Latvijas tautsaimniecībā – 20,1%). Tas liecina, ka IKT pakalpojumu nozarē ir salīdzinoši zemāks aplokšņu algu risks nekā citās nozarēs.
- Latvijā vidējās darba stundas izmaksas IKT pakalpojumu nozarē 2017.g. sasniedza 14,6 EUR, kas kopā ar Lietuvu ir trešais un ceturtais zemākais rādītājs starp ES valstīm un ir 39% no ES dalībvalstu vidējā līmeņa (37,4 EUR). Atalgojuma līmenis,

kas ietver arī sociālās garantijas, attīstītākajās Eiropas valstīs ir pietiekami augsts un konkurētspējīgs, lai pārvilinātu pie sevis IKT speciālistus no Latvijas.

- IKT pakalpojumu nozares kopējās darbaspēka izmaksas Latvijā 2017.gadā turpināja palielināties un sasniedza 617 milj. EUR. Atalgojums nozarē aug ievērojami straujāk nekā produktivitāte, un būtiski pieaug algu spiediens uz kopējām uzņēmumu izmaksām.
- Saskaņā ar Eurostat apkopotajiem datiem vairākumā Eiropas valstu ir ļoti augsts tādu uzņēmumu īpatsvars (%), kuri norādījuši uz grūtībām aizpildīt vakances, kurās nepieciešami speciālisti ar IKT prasmēm. Latvijā šis īpatsvars ir 50%, kas ir nedaudz augstāks nekā vidēji ES dalībvalstīs (48%). Ņemot vērā salīdzinoši zemāku atalgojumu Latvijā, lielu un labāk maksātspējīgu pieprasījumu pēc attiecīgās kvalifikācijas speciālistiem citās ES valstīs un brīvo darbaspēka kustību, tas liecina par attiecīgas kvalifikācijas speciālistu aizplūšanas riskiem no Latvijas uz citām valstīm. Tas liecina arī par nepieciešamību veikt izmaiņas izglītības sistēmā, lai nodrošinātu kvalificētu darbinieku pieejamību nozarei.
- IKT pakalpojumu nozarē strādājošo produktivitāte (pievienotā vērtība uz vienu nodarbināto) ir aptuveni 27 tūkst. EUR gadā uz vienu strādājošo. Produktivitāte ievērojami atšķiras dalījumā pēc uzņēmumu lieluma – jo lielāks darbinieku skaits uzņēmumā, jo augstāka vidējā produktivitāte.
- IKT pakalpojumu nozares produktivitāte Latvijā ir otra zemākā starp ES un 29% no ES vidējā līmeņa. Eiropas valstīs augstāku produktivitāti nodrošina gan labāka darba organizācija, gan augstāks tehnoloģiskā nodrošinājuma un darbinieku kvalifikācijas līmenis. Tomēr jāatzīmē, ka produktivitātes atšķirības ir saistītas arī ar katras valsts labklājības līmenī – jo bagātāka valsts, jo augstāka ir pircēju un pasūtītāju maksātspēja par sniegtajiem pakalpojumiem.
- IKT pakalpojumu nozare nodrošina svarīgu pienesumu valsts budžetam. Saskaņā ar VID datiem nozares uzņēmumi gadā samaksā nodokļus aptuveni 356 milj. EUR apmērā jeb 4,5 % no visiem VID administrētajiem nodokļiem.
- Valsts budžets neiegūst būtisku daļu ieņēmumu (galvenokārt no VSAOI un IIN) no tā, ka daļa algu IKT pakalpojumu nozarē tiek maksātas aploksnēs. Saskaņā ar VID aplēsēm zaudējumi no "aplokšņu algām" nozarē gadā sasniedz aptuveni 37 milj. EUR. Vairāk nekā puse no minētā apjoma (20,1 milj. EUR) ir datorprogrammēšanas nozarē. Salīdzinoši augstākais "aplokšņu algu" īpatsvars ir kino- video-, TV un skaņu ierakstu satura veidošana un apraidē (36,5%) un izdevējdarbībā (33,2%).
- Nodokļu ieņēmumu zudums valsts budžetam rodas arī no nelegāliem pakalpojumu sniedzējiem IKT pakalpojumu nozarē. Latvijā 80 000 mājsaimniecības (nepilni 10% no visām mājsaimniecībām) 2017.gadā ir izmantojušas TV nelegālos pieslēgumus. Tādējādi Valsts kasei TV pakalpojumu nelegālie sniedzēji gadā nenomaksā nodokļus 9,6 milj. EUR apmērā.
- Sociālā dialoga prioritāte IKT pakalpojumu nozarē, uzsākot konsultāciju procesu un nozares koplīguma (ģenerālvienošanās) sagatavošanu, būtu kvalificētu darbinieku pieejamības nodrošināšana nozarei, tai skaitā veicinot nepieciešamās izmaiņas Latvijas izglītības sistēmā.

Rekomendācijas

- IKT pakalpojumu nozares apakšnozares pēc savas būtības ir pārāk atšķirīgas pēc darbības specifikas, nodarbināto atalgojuma līmeņa, kā arī ēnu ekonomikas īpatsvara

ziņā, tāpēc ir nepieciešams veicināt gan apakšnozaru uzņēmumu apvienošanos darba devēju organizācijās, kuru mērķi ir nozares sociālā dialoga un konsultāciju procesa attīstīšana starp darba devējiem un darba ņēmējiem.

- Lai veicinātu nozaru koplīgumu (ģenerālvienošanos) attīstību, ir nepieciešami grozījumi tiesību aktos, ieskaitot Darba likumu.
- Nozares organizāciju biedru skaita palielināšana (pārstāvības līmenis) ir būtisks faktors, lai plašāk varētu īstenot sociālā partnera tiesības pārstāvēt darba devēju vai darbinieku intereses.
- Lai nodrošinātu produktivitātes pieaugumu IKT pakalpojumu nozarē Latvijā, nepieciešams nodrošināt atalgojuma pieaugumu nozarē un samazināt "aplokšņu algu" īpatsvaru. Problēmu risinājums iespējams nozares koplīguma (ģenerālvienošanās) ietvaros.

IKT pakalpojumu nozares raksturojums un vieta Latvijas ekonomikā

IKT pakalpojumu nozares raksturojums aptver šādas darbības (skat. tabulu Nr. 1) atbilstoši Saimnieciskās darbības statistiskās kvalifikācijai Eiropas Kopienā (NACE 2.red.):
Tabula Nr. 1

Sekcija	Nodaļas	Grupas	Klases
IKT pakalpojumi	58 Izdevējdarbība	58.1 Grāmatu, periodisku izdevumu izdošana un citi izdevējdarbības pakalpojumi	58.11 Grāmatu izdošana 58.12 Izziņu katalogu izdošana 58.13 Laikrakstu izdošana 58.14 Žurnālu un periodisko izdevumu izdošana 58.19 Citi izdevējdarbības veidi
		58.2 Datorprogrammatūras tiražēšana	58.21 Datorspēļu tiražēšana 58.29 Citu programmatūru tiražēšana
	59 Kinofilmu, videofilmu, televīzijas programmu un skaņu ierakstu producēšana	59.1 Kinofilmu, videofilmu un televīzijas programmu producēšana	59.11 Kinofilmu, videofilmu un televīzijas programmu producēšana 59.12 Darbības pēc kinofilmu, videofilmu un televīzijas programmu producēšanas 59.13 Kinofilmu, videofilmu un televīzijas programmu izplatīšana 59.14 Kinofilmu demonstrēšana
		59.2 Skaņu ierakstu producēšana	59.20 Skaņu ierakstu producēšana
	60 Radio un televīzijas programmu izstrāde un apraide	60.1 Radio programmu apraide	60.10 Radio programmu apraide
		60.2 Televīzijas programmu izstrāde un apraide	60.20 Televīzijas programmu izstrāde un apraide
	61 Telekomunikācija	61.1 Kabeļu telekomunikācijas pakalpojumi	61.10 Kabeļu telekomunikācijas pakalpojumi
		61.2 Bezvadu telekomunikācijas pakalpojumi	61.20 Bezvadu telekomunikācijas pakalpojumi
		61.3 Pavadoņu telekomunikācijas pakalpojumi	61.30 Pavadoņu telekomunikācijas pakalpojumi
		61.9 Citi telekomunikācijas pakalpojumi	61.90 Citi telekomunikācijas pakalpojumi
	62 Datorprogrammēšana, konsultēšana un saistītas darbības	62.0 Datorprogrammēšana, konsultēšana un saistītas darbības	62.01 Datorprogrammēšana 62.02 Konsultēšana datoru pielietojumu jautājumos 62.03 Datoriekārtu darbības pārvaldīšana 62.09 Citi informācijas tehnoloģiju un datoru pakalpojumi
	63 Informācijas pakalpojumi	63.1 Datu apstrāde, uzturēšana un ar to saistītās darbības; interneta portālu darbība	63.11 Datu apstrāde, uzturēšana un ar to saistītās darbības 63.12 Interneta portālu darbība
		63.9 Citi informācijas pakalpojumi	63.91 Ziņu aģentūru darbība 63.99 Citur neklasificēti informācijas pakalpojumi

IKT pakalpojumu nozares lomu Latvijas ekonomikā raksturo tās īpatsvars tautsaimniecības kopējā pievienotajā vērtībā, kas šobrīd ir 5,0 % (attēls Nr. 1). Vēsturiski šis rādītājs ir svārstījies robežās no 3 līdz 6,2%, būtiski pieaugot 2000.-2001.gados. Vēlāk tas atkal samazinājās citu Latvijas nozaru nesamērīgi straujas ekspansijas rezultātā, savukārt pēckrīzes periodā tas ir pakāpeniski palielinājies. IKT pakalpojumu nozares īpatsvaram ekonomikā pēdējos gados ir tendence pieaugt. IKT pakalpojumu nozares īpatsvars pēc starppatēriņa (preces un pakalpojumi, ko tā patērē no citām nozarēm) šobrīd sasniedz 3,6%.

Attēls Nr. 1

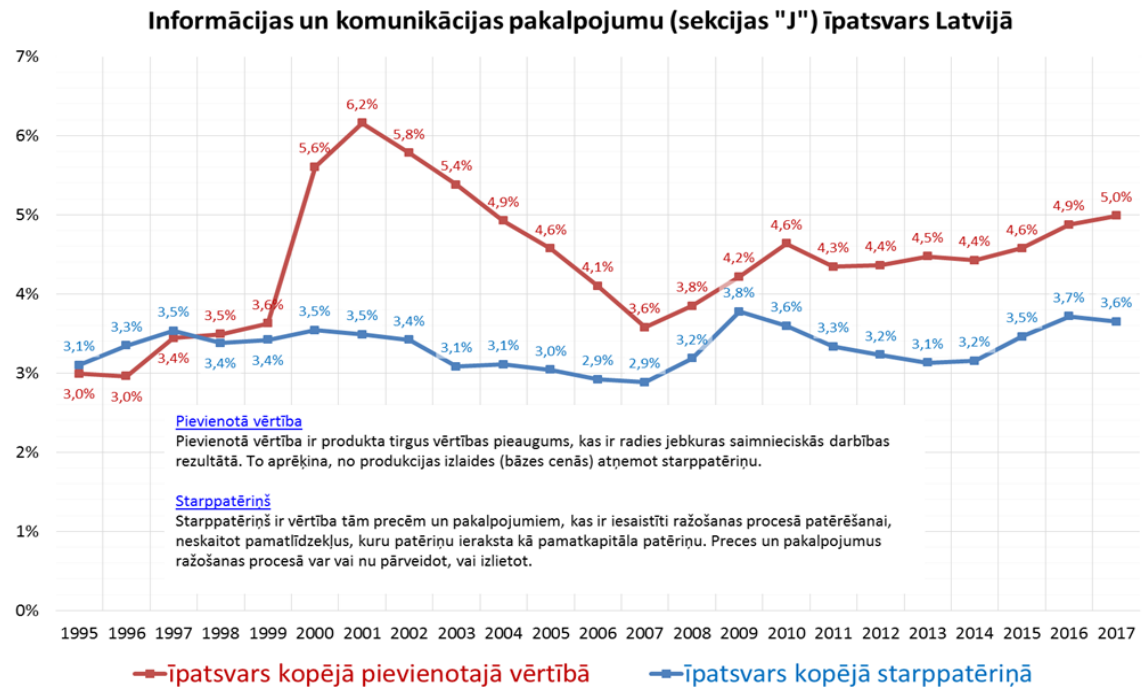

(avots: Centrālā statistikas pārvalde)

IKT pakalpojumu nozares kopējā pievienotā vērtība Latvijā 2017.gadā sasniedza 1,2 miljardus EUR. Savukārt nozares starppatēriņš (preces un pakalpojumi, ko tā patērē no citām nozarēm) ir aptuveni 1 miljards EUR gadā (attēls Nr.2).

Attēls Nr. 2

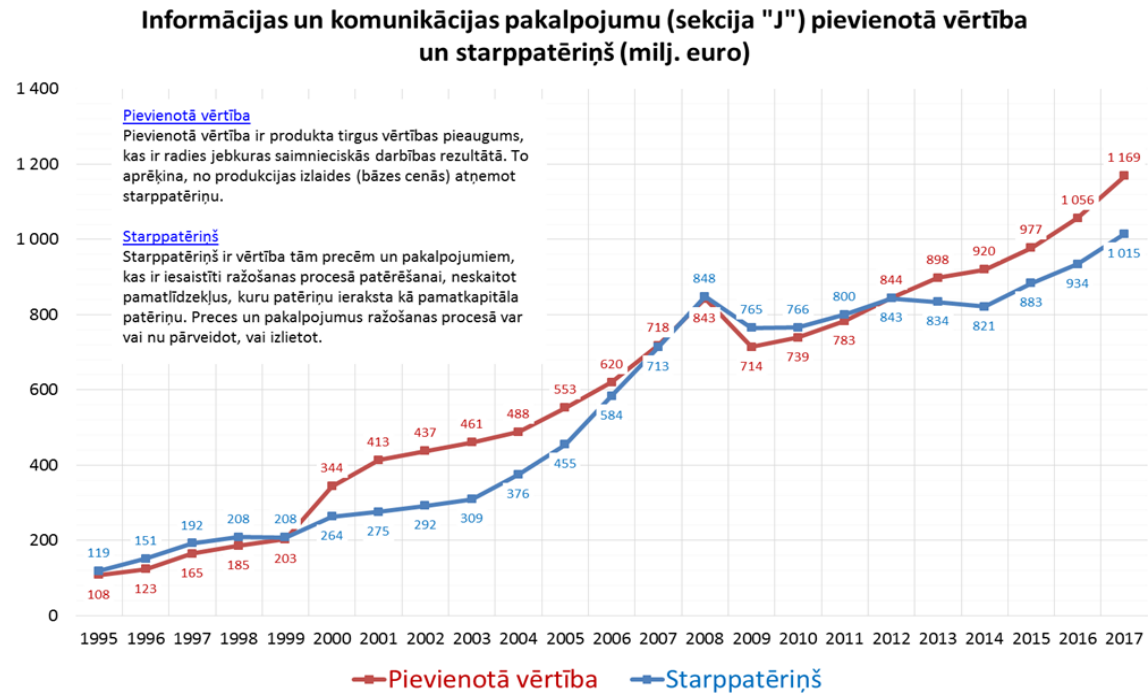

(avots: Centrālā statistikas pārvalde)

IKT pakalpojumu nozares pievienotās vērtības īpatsvars Latvijas ekonomikā (5%) ir vienāds ar vidējo ES rādītāju (5%) (attēls Nr. 3). Nozares loma dažādās valstīs atšķiras – no 3,3% (Grieķijā) līdz 9,6% (Īrijā). Citu valstu rādītāji liecina, ka Latvijā nozares īpatsvaram ir potenciāls palielināties.

Attēls Nr. 3

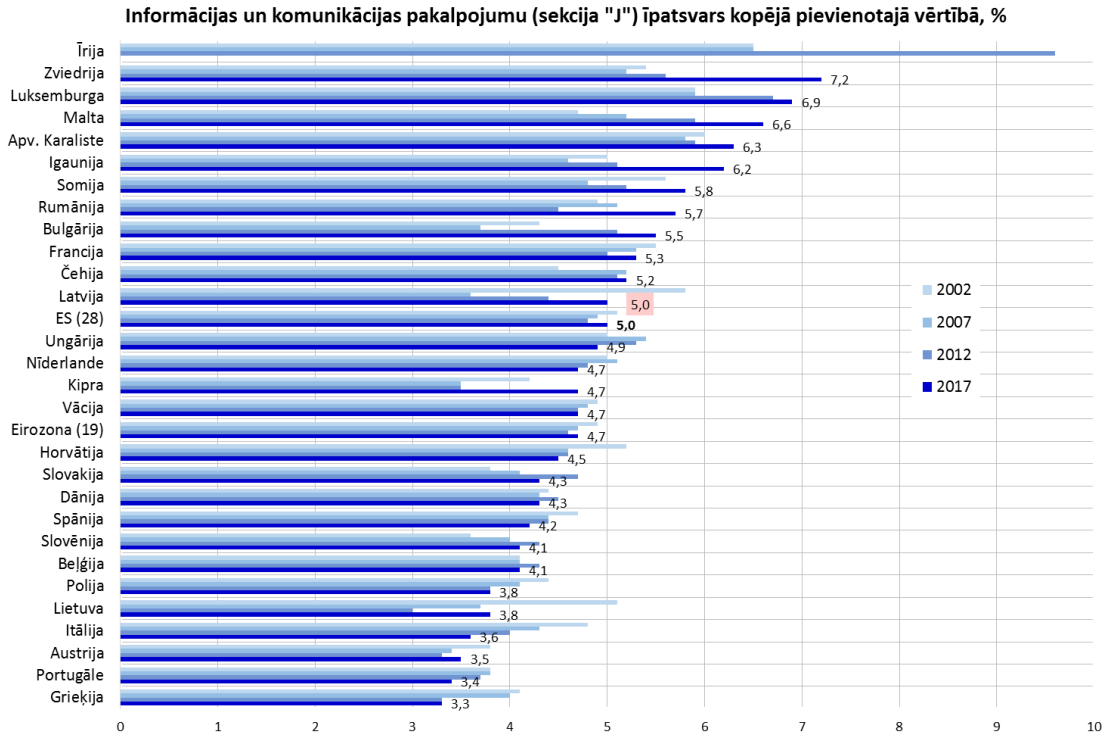

(avots: Eurostat)

IKT pakalpojumu apjoms Eiropas valstīs kopš 2000.gada ir būtiski palielinājies (attēls Nr.4). Īpaši straujš šīs nozares pievienotās vērtības pieaugums ir bijis Īrijā (4,5 reizes, salīdzinot ar 2000.gadu) un Igaunijā (3,4 reizes). Arī citās eirozonas valstīs (izņemot Grieķiju) kāpums šajā periodā ir bijis 1,4 līdz 2,2 reizes, kas nozīmē ikgadēju pieaugumu vidēji par 2% līdz 4,7% - tas kopumā liecina, ka **nozares attīstība Eiropas valstīs ir stabila un noturīga**.

Attēls Nr. 4

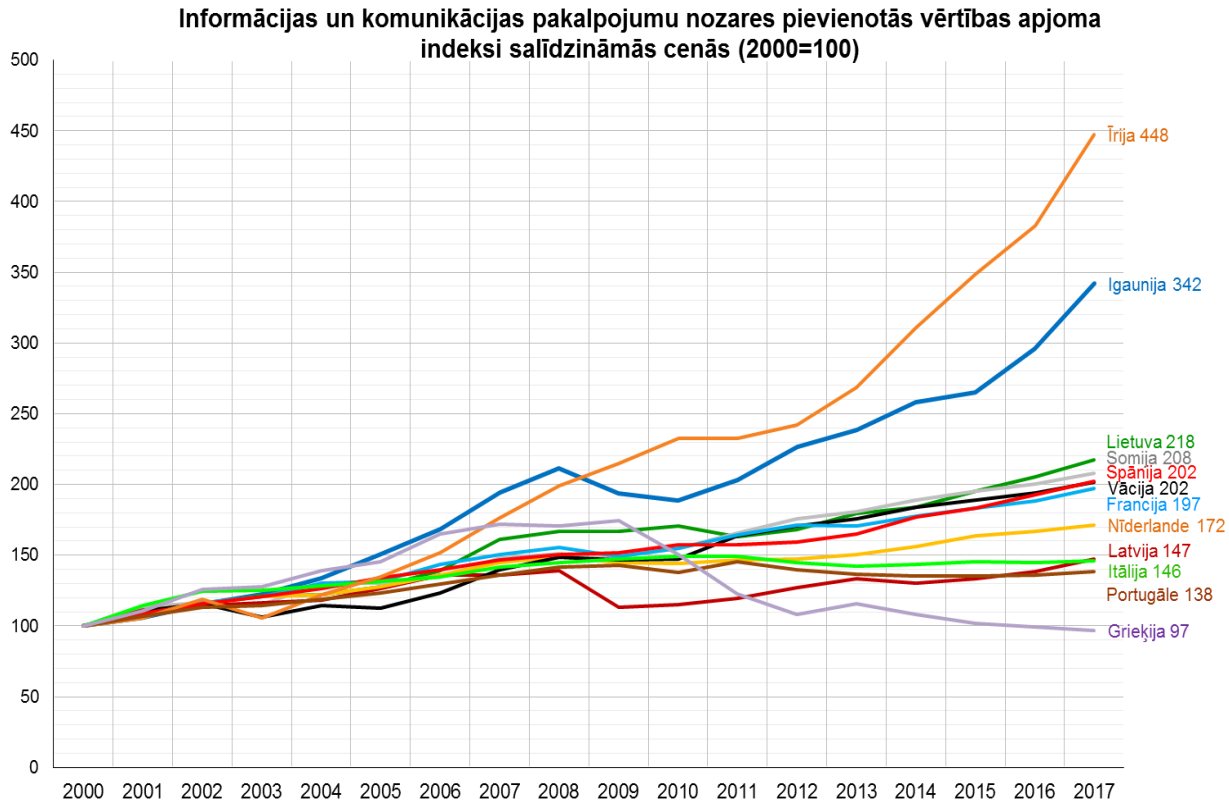

Avots: Eurostat

IKT pakalpojumu nozares struktūra (attēls Nr. 5) **liecina, ka lielāko daļu no pievienotās vērtības tajā rada telekomunikāciju nozare (NACE klasifikatora 61.nodaļa) un datorprogrammēšana un IT pakalpojumi (62. un 63. nodaļa).** Salīdzinoši mazāku daļu veido izdevējdarbība (58.nodaļa), kino- video-, TV un skaņu ierakstu satura veidošana un apraide (59. un 60.nodaļas). Tomēr šie rādītāji, kas izteikti faktiskajās cenās, ietver arī inflāciju – tāpēc precīzāku priekšstatu par apakšnozaru tendencēm sniedz attiecīgie rādītāji salīdzināmās cenās.

Attēls Nr. 5

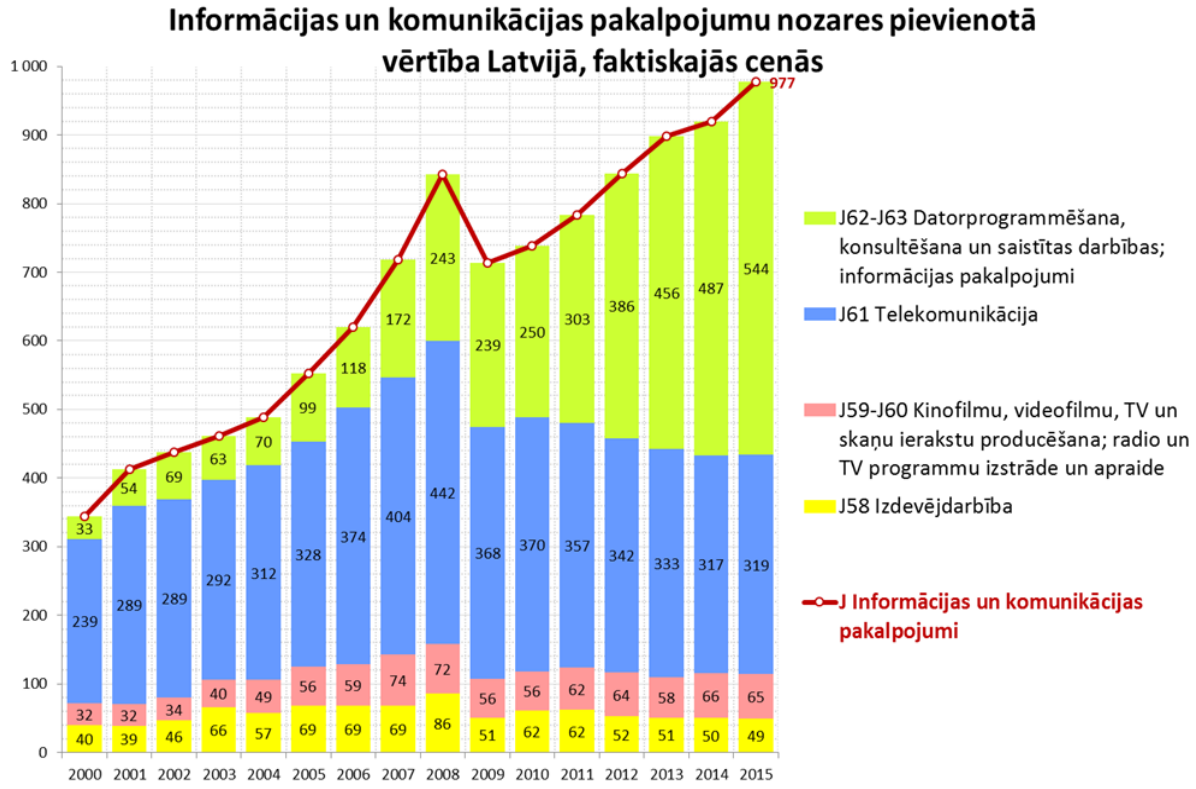

(Avots: Centrālā statistikas pārvalde)

IKT pakalpojumu apakšnozaru pievienotās vērtības dinamika salīdzināmās cenās (attēls Nr. 6) ļauj secināt, ka **nozares iekšienē ļoti strauji attīstās datorprogrammēšana un informācijas pakalpojumi (62. un 63.nodaļas), kuru apjoms salīdzināmās cenās kopš 2000.gada palielinājies vismaz 4 reizes** (uz ziņojuma gatavošanas laiku atšifrējums bija pieejams tikai par laika periodu līdz 2015.gadam). Tas skaidrojams ar informācijas tehnoloģiju un digitalizācijas straujo attīstību pasaulē, kā rezultātā aizvien pieaug šīs nozares loma tautsaimniecībā.

Šo pārmaiņu rezultātā vienlaicīgi mazinājusies citu nozaru, tostarp izdevējdarbības (58.nodaļa, kas sevī ietver grāmatu, avīžu, žurnālu u.c. papīra izdevumu izdošanu) nozīme. Izdevējdarbība kā IKT pakalpojumu apakšnozares piedzīvoja kāpumu pirmskrīzes periodā, bet pēckrīzes laikā tā nokritās un turpmākajos gados stabilizējās. Pārējo apakšnozaru pievienotā vērtība nav būtiski mainījusies.

Attēls Nr. 6

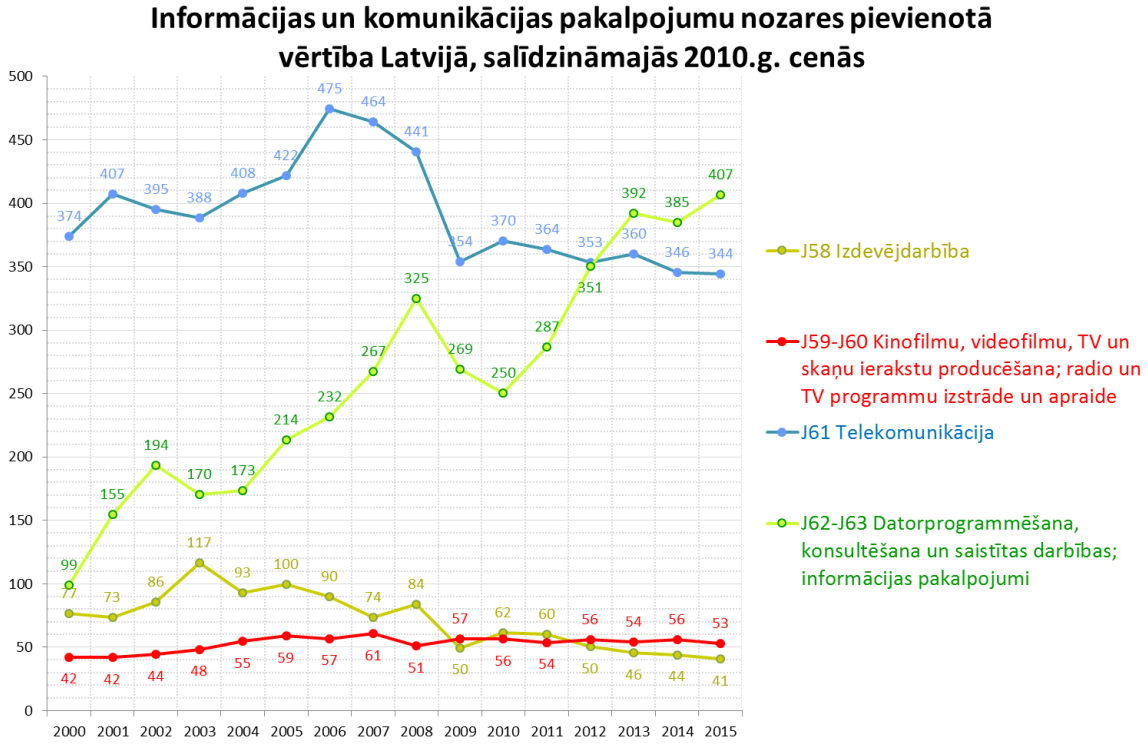

(avots: Centrālā statistikas pārvalde)

IKT pakalpojumu nozares finanšu rādītāji

IKT pakalpojumu nozares uzņēmumu kopējais apgrozījums pēckrīzes gados ir stabili un pakāpeniski palielinājies, 2016.gadā sasniedzot 1,9 miljardus EUR (attēls Nr. 7). Nozarē ir sasniegts salīdzinoši augsts pašu kapitāla līmenis (vidēji 49% no bilances kopsummas), kas ir ievērojami augstāks nekā vidēji Latvijas tautsaimniecībā (37%).

Attēls Nr. 7

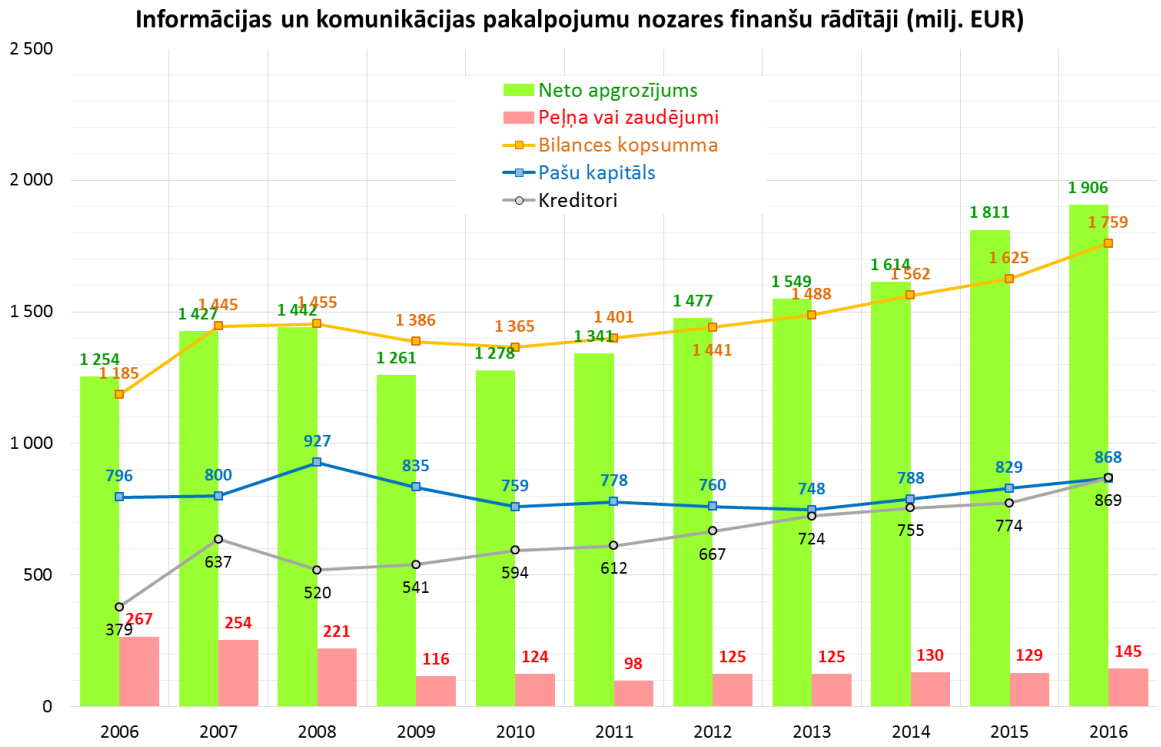

(avots: Centrālā statistikas pārvalde)

IKT pakalpojumu nozare lielu daļu no veikto darbu apjoma izpilda iekšējā tirgū, kur tā ir atkarīga no vietējās pirktspējas, kas ir salīdzinoši zema uz citu Eiropas valstu fona. Noteikta daļa IKT pakalpojumu tiek veikta arī ārpus valsts – kas gan palīdz nodrošināt papildus ieņēmumus, gan arī diversificēt riskus ekonomikas lejupslīdes gadījumā.

Pēdējo gadu laikā ir strauji attīstījusies dažādu IKT pakalpojumu starptautiskā tirdzniecība. Attiecīgo pakalpojumu eksports no Latvijas 2017.gadā sasniedza 620 milj. EUR (attēls Nr. 8), kas atbilst aptuveni vienai trešdaļai no nozares gada apgrozījuma. No eksporta apjoma aptuveni 2/3 ir informācijas un datorpakalpojumi (425 milj. EUR), 1/3 – telesakaru pakalpojumi (195 milj. EUR). Palielinās arī IKT pakalpojumu imports, kuru kopējais apjoms 2017.gadā bija 280 milj. EUR. **Tādējādi Latvijai ir pozitīva IKT pakalpojumu starptautiskās tirdzniecības bilance, eksportam pārsniedzot importu par 340 milj. EUR.**

Attēls Nr. 8

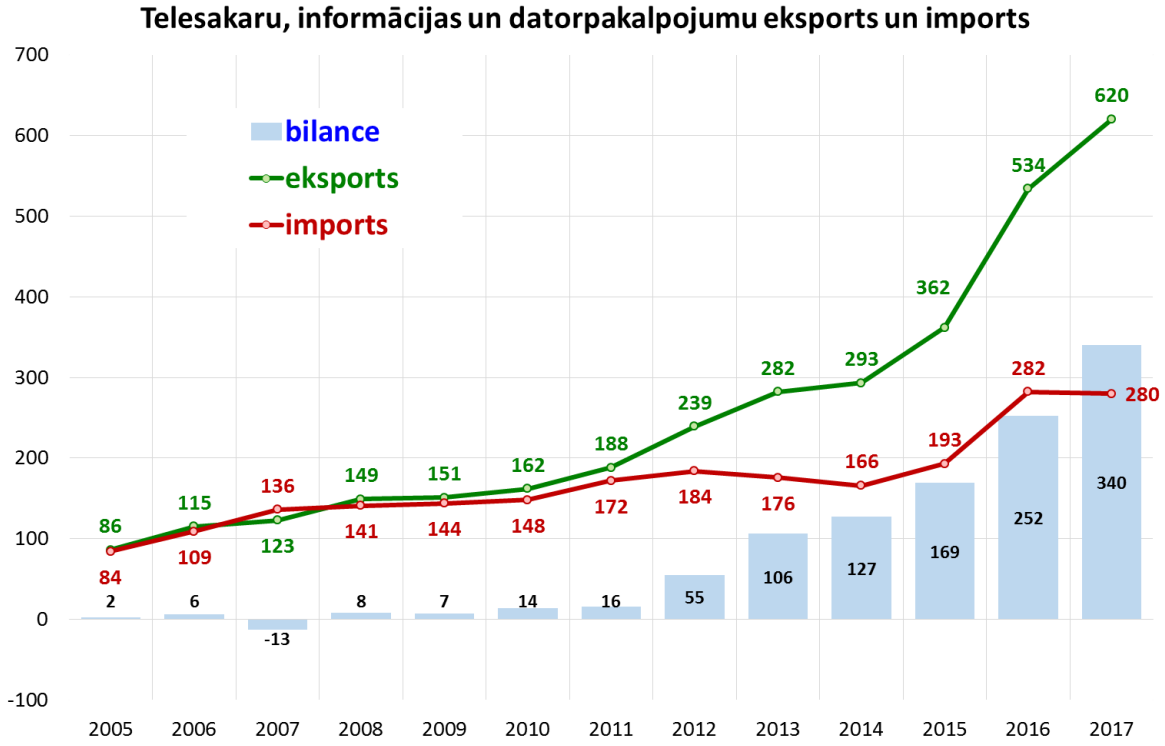

(avots: Latvijas Banka)

Nozares kopējais darbības finanšu rezultāts uzrāda peļņu visā periodā no 2006.gada, tostarp peļņa tiek sasniegta visās apakšnozarēs (attēls Nr. 9). Lielākais peļņas apjoms tiek sasniegts telekomunikāciju nozarē (2016.gadā – 84,5 milj. EUR), taču tas pēdējo 10 gadu laikā ir samazinājies – tostarp konkurences ietekmē. Peļņas apjomam ir tendence palielināties datorprogrammēšanā (42,7 milj. EUR) un informācijas pakalpojumos (15,9 milj. EUR). Jāatzīmē, ka **vairākām IKT pakalpojumu apakšnozarēm ir raksturīga paaugstināta nepieciešamība regulāri investēt jaunās tehnoloģijās – tāpēc tām ir jāspēj nodrošināt pietiekama pelnītspēja, lai finansētu savu tālāko attīstību**.

Attēls Nr. 9

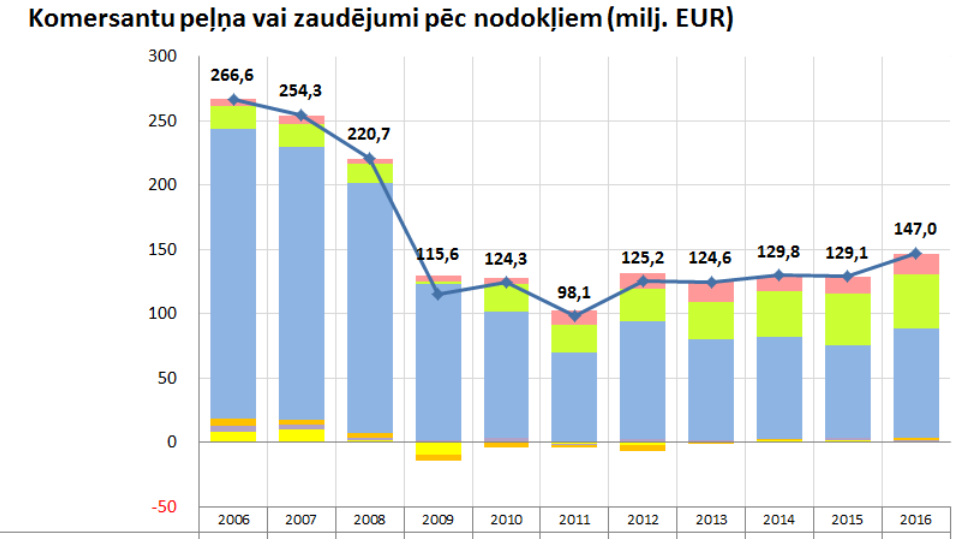

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Informācijas pakalpojumi	5,7	6,3	4,4	4,5	5,4	11,0	11,6	16,6	11,8	13,7	15,9
Datorprogrammēšana, konsultēšana un saistītas darbības	17,3	18,0	14,3	1,7	21,2	21,2	25,7	29,2	35,9	39,8	42,7
Telekomunikācija	225,0	211,8	194,7	121,6	98,4	70,1	91,8	78,5	79,6	71,9	84,5
Radio un televīzijas programmu izstrāde un apraide	6,0	4,2	3,9	-5,1	-3,9	-2,6	-3,9	-0,4	0,6	0,4	1,8
Kinofilmu, video filmu, televīzijas programmu un skaņu ierakstu producēšana	4,7	3,5	2,1	2,0	3,0	-0,9	2,3	1,3	0,0	1,6	1,6
Izdevējdarbība	8,0	10,4	1,3	-9,1	0,2	-0,7	-2,3	-0,5	1,9	1,7	0,5
Informācijas un komunikācijas pakalpojumi	266,6	254,3	220,7	115,6	124,3	98,1	125,2	124,6	129,8	129,1	147,0

(avots: Centrālā statistikas pārvalde)

Kredītiestāžu finansējums IKT pakalpojumu nozarēs uzņēmumiem (attēls Nr. 10) laika posmā pēc krīzes līdz 2014.gadam samazinājās aptuveni 2 reizes, bet vēlāk tas atsāka izaugsmi un 2017.gadā tas strauji palielinājās.

Kredītiestāžu finansējums nozares uzņēmumiem 2018.gada 1.ceturksnī bija 138 milj. EUR, kas ir vērtējams kā zems, ņemot vērā nozares kopējo pašu kapitāla apjomu (868 milj. EUR) un potenciālās aizņemšanās iespējas. To ietekmē arī salīdzinoši augsts specifisku iekārtu un tehnoloģiju īpatsvars uzņēmumu bilancēs, kurām ir īss nolietošanās cikls un ko bankas nelabprāt vēlētos pieņemt kā nodrošinājumu pret iespējamām kredītsaistībām. **Kredītu apjomam nozarē ir vērojamas sezonālas svārstības, kas varētu būt skaidrojamas ar apgrozāmo līdzekļu aizdevumiem.**

Attēls Nr. 10

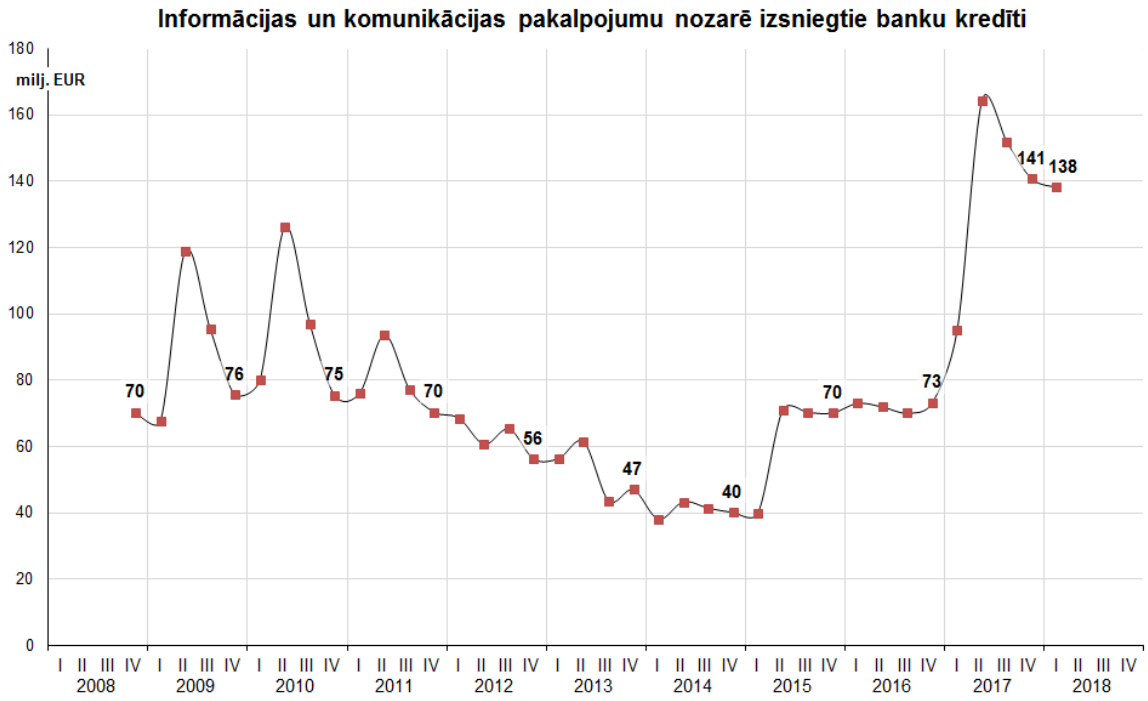

(avots: Finanšu un kapitāla tirgus komisija)

Ārvalstu tiešās investīcijas IKT pakalpojumu nozarē (attēls Nr. 11) pēdējo 10 gadu laikā ir palielinājušās aptuveni 2 reizes, 2017.gada beigās sasniedzot aptuveni 500 miljonus EUR jeb 3.5% no visa piesaistīto ārvalstu investīciju apjoma Latvijā. **Tomēr, salīdzinot piesaistīto ārvalstu investīciju apjomu nozarē starp Baltijas valstīm, Latvijā ir zemākais rādītājs.**

Attēls Nr. 11

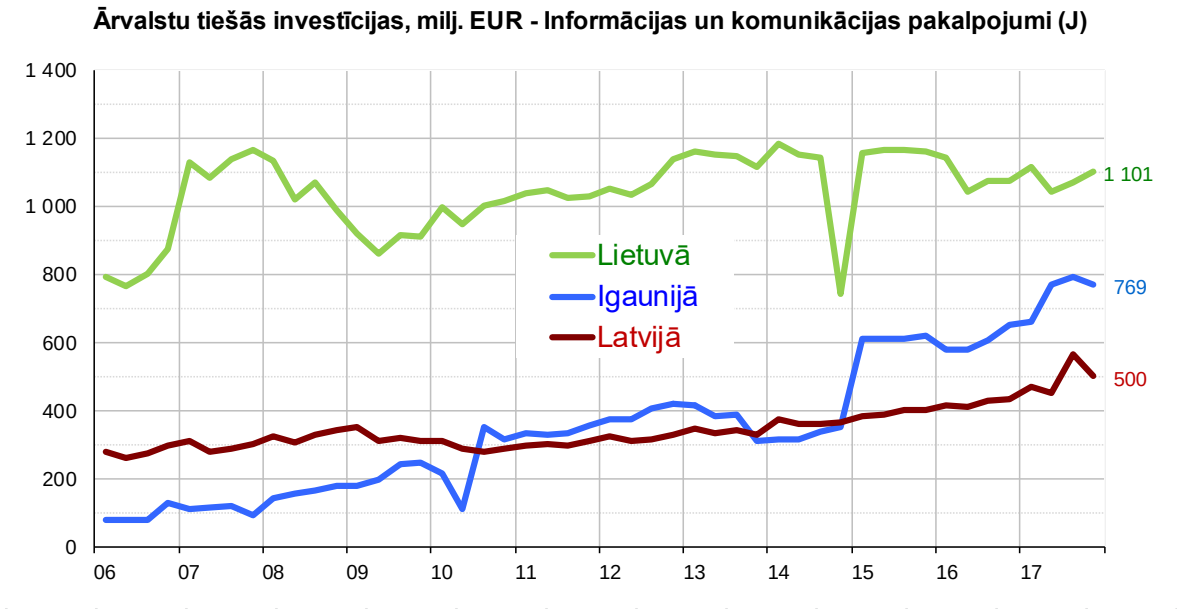

(avots: Baltijas valstu centrālo banku dati)

IKT pakalpojumu nozares uzņēmumu struktūra

IKT pakalpojumu nozarē strādājošo uzņēmumu kopējais skaits kopš 2005.gada ir palielinājies aptuveni 4 reizes, 2016.gadā sasniedzot 6,8 tūkstošus (attēls Nr. 12). Uzņēmumu kopējā skaita izmaiņas notiek galvenokārt uz mikro uzņēmumu (ar darbinieku skaitu līdz 9) rēķina, kas ir 95% no kopējā uzņēmumu skaita nozarē. Lielo (250+) un vidējo (50-249) uzņēmumu skaits ir salīdzinoši stabils.

Uzņēmumu struktūra dalījumā pēc nodarbināto skaita liecina, ka **IKT pakalpojumu nozarē ir salīdzinoši nemainīgs lielāko spēlētāju loks, savukārt mazāka lieluma uzņēmumu grupā notiek ļoti strauja attīstība**.

Attēls Nr. 12

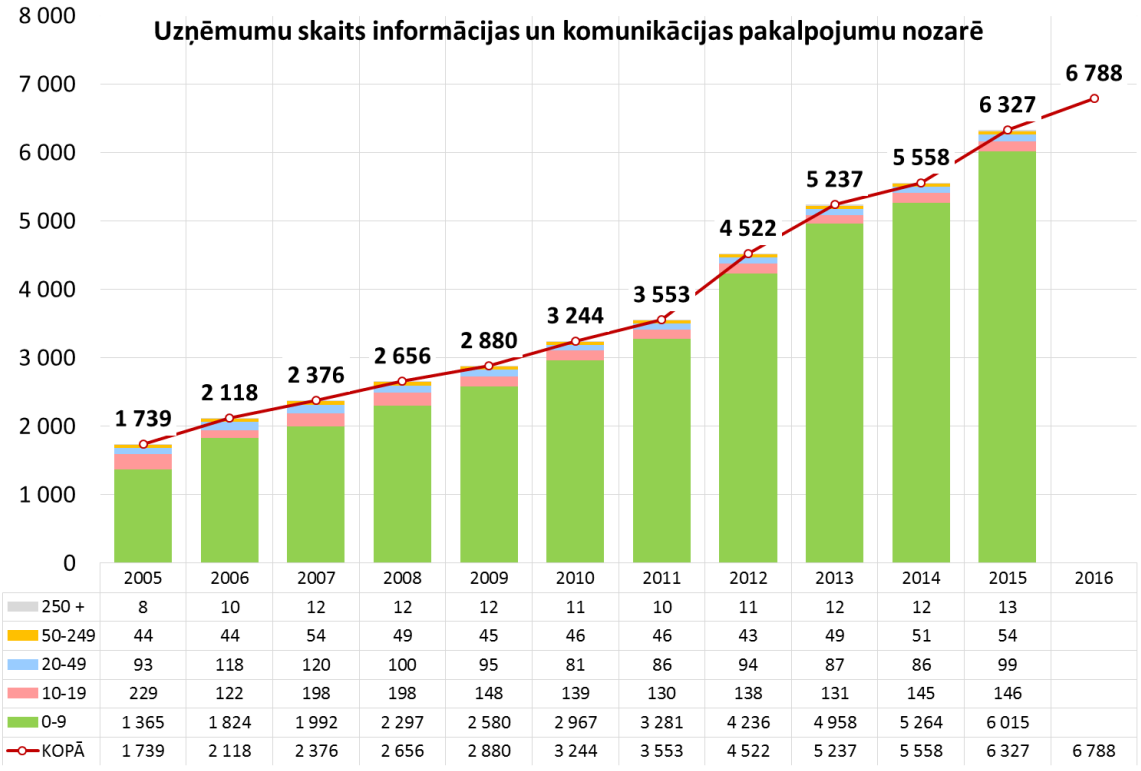

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
250 +	8	10	12	12	12	11	10	11	12	12	13	
50-249	44	44	54	49	45	46	46	43	49	51	54	
20-49	93	118	120	100	95	81	86	94	87	86	99	
10-19	229	122	198	198	148	139	130	138	131	145	146	
0-9	1 365	1 824	1 992	2 297	2 580	2 967	3 281	4 236	4 958	5 264	6 015	
KOPĀ	1 739	2 118	2 376	2 656	2 880	3 244	3 553	4 522	5 237	5 558	6 327	6 788

(avots: Centrālā statistikas pārvalde)

No IKT pakalpojumu nozarē nodarbinātajiem 17 tūkstoši (54% no kopējā skaita 2015.gadā) strādā mazajos uzņēmumos ar darbinieku skaitu līdz 49, tostarp 12 tūkstoši (41%) – mikro uzņēmumos ar darbinieku skaitu līdz 9 (attēls Nr. 13). Apmēram 5 tūkstoši (17%) strādāja vidēja lieluma uzņēmumos ar darbinieku skaitu no 50 līdz 249. Savukārt lielajos uzņēmumos (ar darbinieku skaitu no 250) strādāja 7,4 tūkstoši (25%). Vērtējot attiecīgo rādītāju dinamiku, redzams, ka **kopš 2005.gada straujākā nodarbinātības izaugsme notikusi mikrouzņēmumu grupā (ar darbinieku skaitu līdz 9), kur strādājošo skaits ir palielinājies par aptuveni 8,1 tūkstoti, kā arī lielo uzņēmumu grupā (ar darbinieku skaitu no 250), kur strādājošo skaits ir palielinājies par 2,6 tūkstošiem**.

Attēls Nr. 13

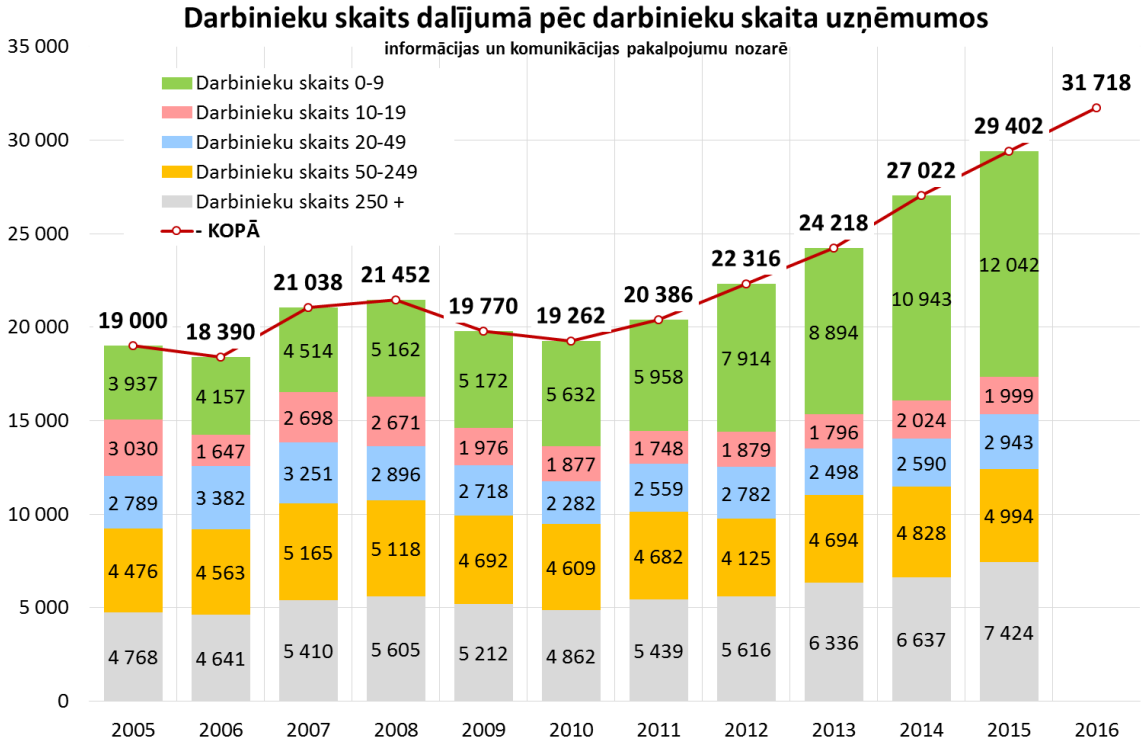

(avots: Centrālā statistikas pārvalde)

IKT darbinieku skaita sadalījums pēc apakšnozarēm un uzņēmumu lieluma (attēls Nr. 14) liecina, ka **nodarbinātības izaugsme mikrouzņēmumu grupā (ar darbinieku skaitu līdz 9) laika posmā no 2005. līdz 2015.gadam visvairāk pieaugusi datorprogrammēšanā un konsultēšanā (62.nodaļa, pieaugums par 5,4 tūkst.), informācijas pakalpojumos (63.nodaļa, pieaugums par 1,9 tūkst.) un telekomunikācijā (61.nodaļa, pieaugums par 0,5 tūkst).** Jāatzīmē, ka notiek ne tikai skaitliskas, bet arī kvalitatīvas izmaiņas – informācijas pakalpojumu apakšnozarē augošie uzņēmumi kļūst lielāki, tostarp kopš 2012.gada radušies uzņēmumi, kuri nodarbina vismaz 250 darbiniekus.

Pretēja tendence vērojama izdevējdarbībā (58.nodaļa) un radio, TV programmu izstrādē un apraidē (60.nodaļa), kur samazinās lielajos uzņēmumos strādājošo skaits.

Attēls Nr. 14

Darbinieku skaits dalījumā pēc darbinieku skaita IKT apakšnozarēs

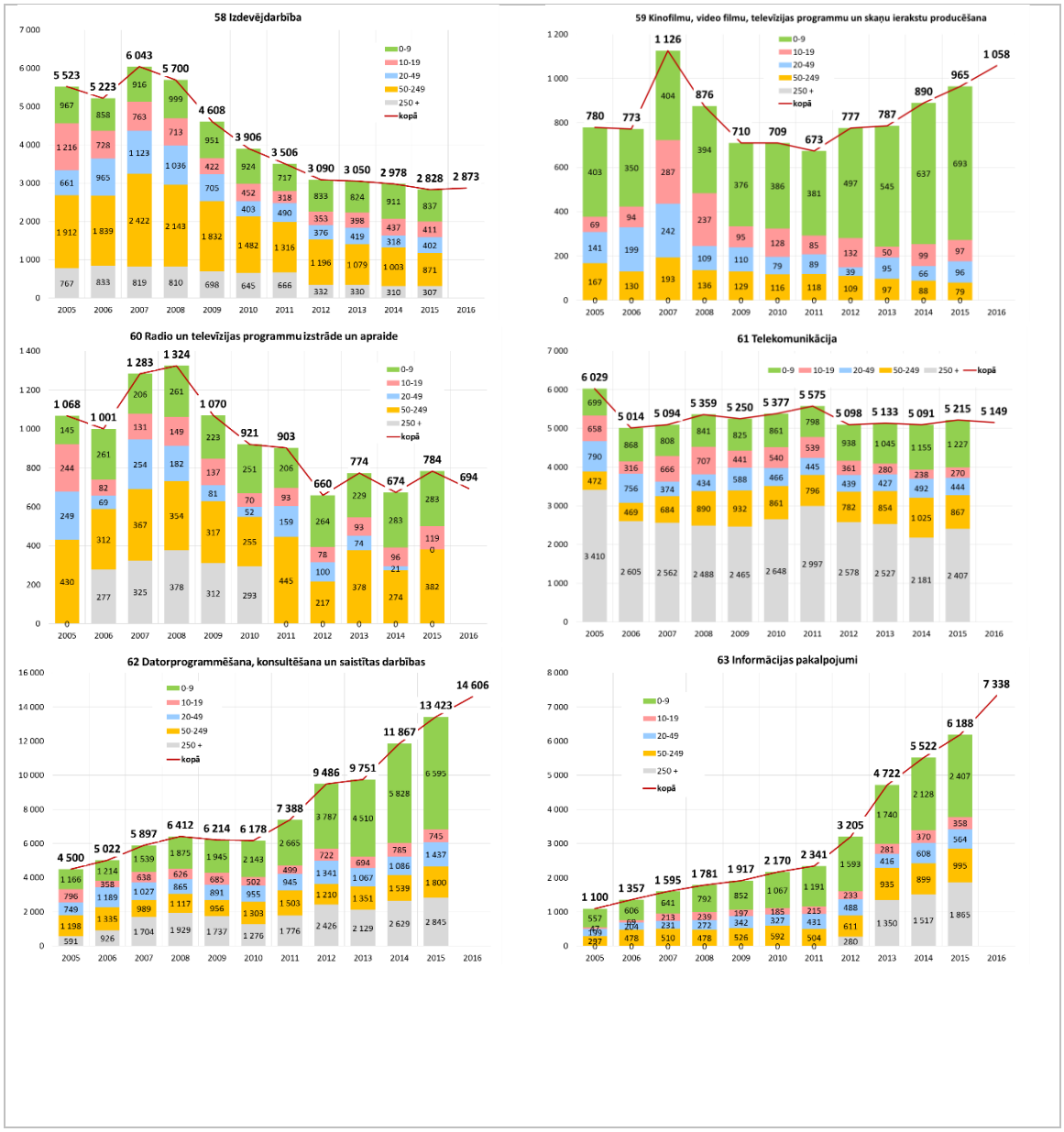

Nodarbinātība IKT pakalpojumu nozarē

IKT pakalpojumu nozare Latvijā ir desmitais lielākais darba devējs. 2017.gada beigās tajā bija aptuveni 34,5 tūkstoši darba vietu jeb 3,8 % no kopējā aizņemto darbavietu skaita (attēls Nr. 15). Nozarē aizņemto darbvietu skaits Latvijā kopš 2005.gada sākuma ir palielinājies par 15,6 tūkstošiem, un paredzams, ka šāda tendence saglabāsies arī turpmāk.

Attēls Nr. 15

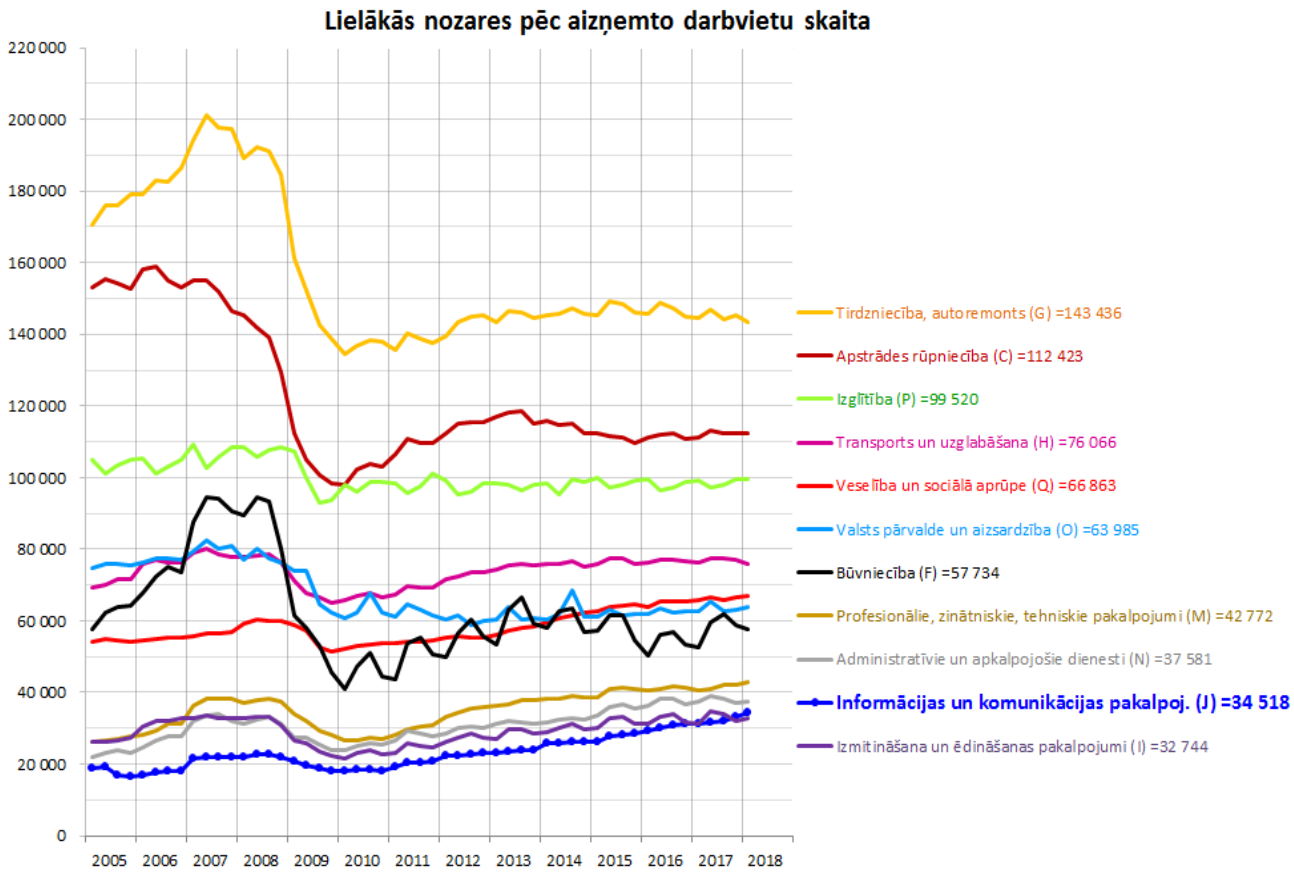

(avots: Centrālā statistikas pārvalde)

IKT pakalpojumu nozarei Latvijā ir raksturīga ļoti liela darba vietu koncentrācija ap galvaspilsētu. No aizņemtajām darbvietām 85% jeb 29,1 tūkstoši atrodas Rīgā, savukārt pārējā daļa atrodas citos Latvijas reģionos (attēls Nr. 16).

Attēls Nr. 16

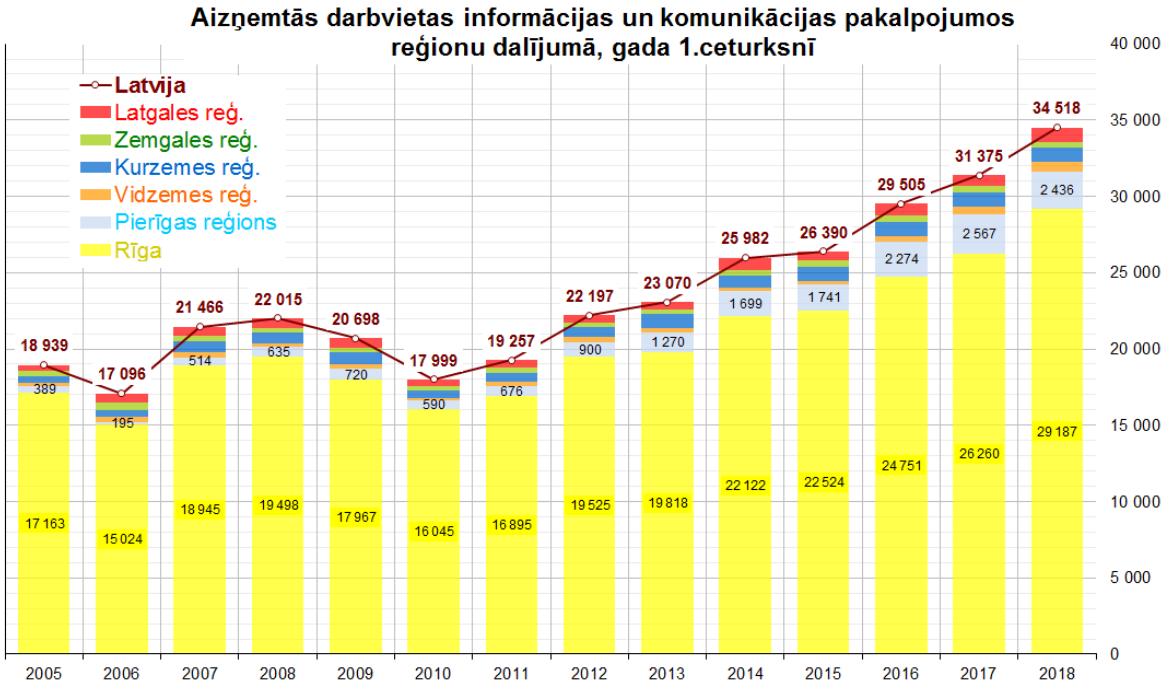

(avots: Centrālā statistikas pārvalde)

Aizņemto darbvietu dinamika IKT pakalpojumos uzrāda atšķirīgas tendences apakšnozaru dalījumā.

Īpaši strauji palielinājies darbvietu skaits informācijas pakalpojumu apakšnozarē, kur pieaugums kopš 2005.gada ir bijis desmitkārtīgs, šobrīd sasniedzot 8,6 tūkst. Datorprogrammēšanā, konsultēšanā un saistītajās darbībās pieaugums šajā periodā bijis četrkārtīgs, sasniedzot 15,1 tūkst. Abās minētajās nozarēs šobrīd aizņemtas vairāk nekā divas trešdaļas no kopējā skaita IKT pakalpojumu nozarē.

Kopš 2008.gada apmēram 2 reizes ir samazinājies aizņemto darbvietu skaits izdevējdarbībā, kas šobrīd ir tikai 2,8 tūkst. Pārējās apakšnozarēs aizņemto darbvietu skaits pēdējo gadu laikā nav būtiski mainījies**.** (attēls Nr. 17).

Attēls Nr. 17

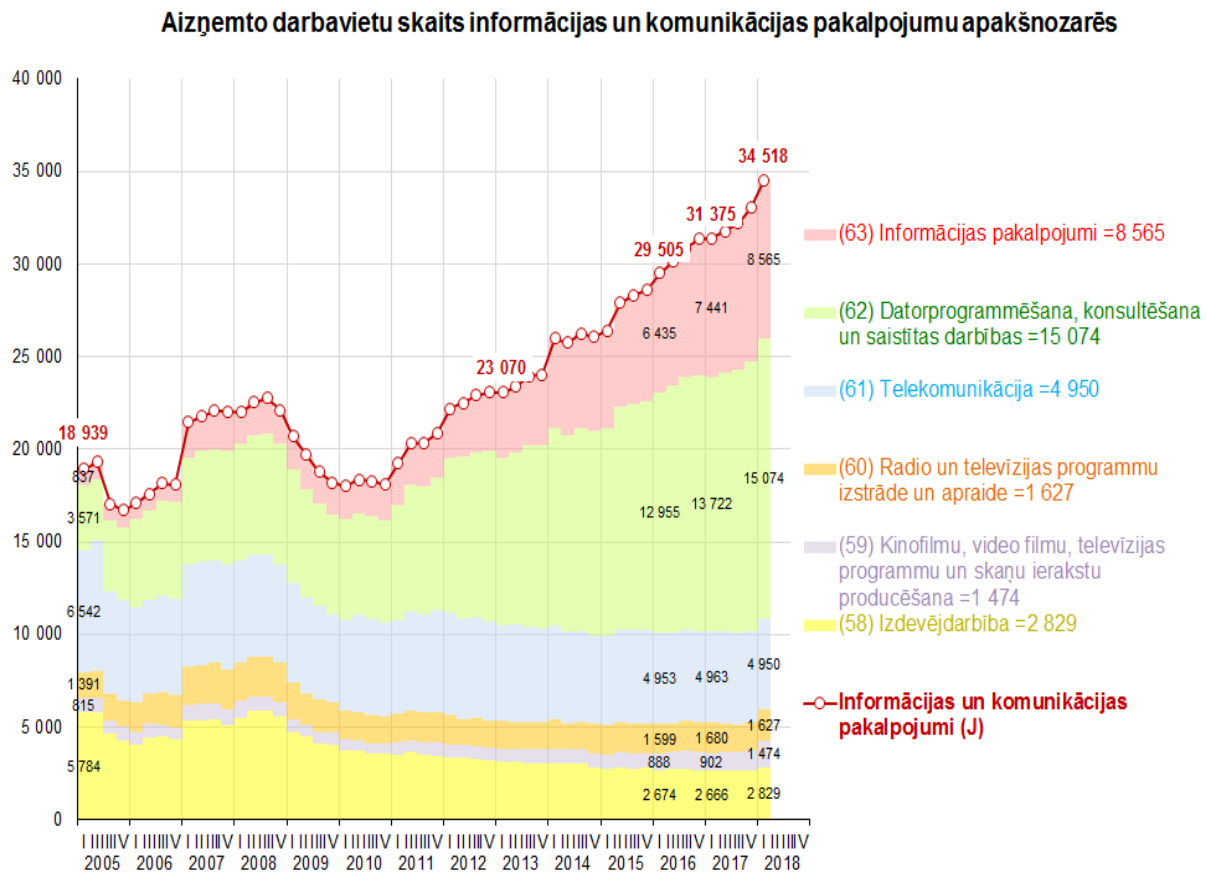

(avots: Centrālā statistikas pārvalde)

Latvijas IKT pakalpojumu nozares uzņēmumi, kuros strādā lielākais darbinieku skaits, ir SIA "Evolution Latvia" (2017.gadā vidējais darbinieku skaits – 2888), SIA "Lattelecom" (1341) un Accenture Latvijas filiāle (1210) (attēls Nr. 18).

Attēls Nr. 18

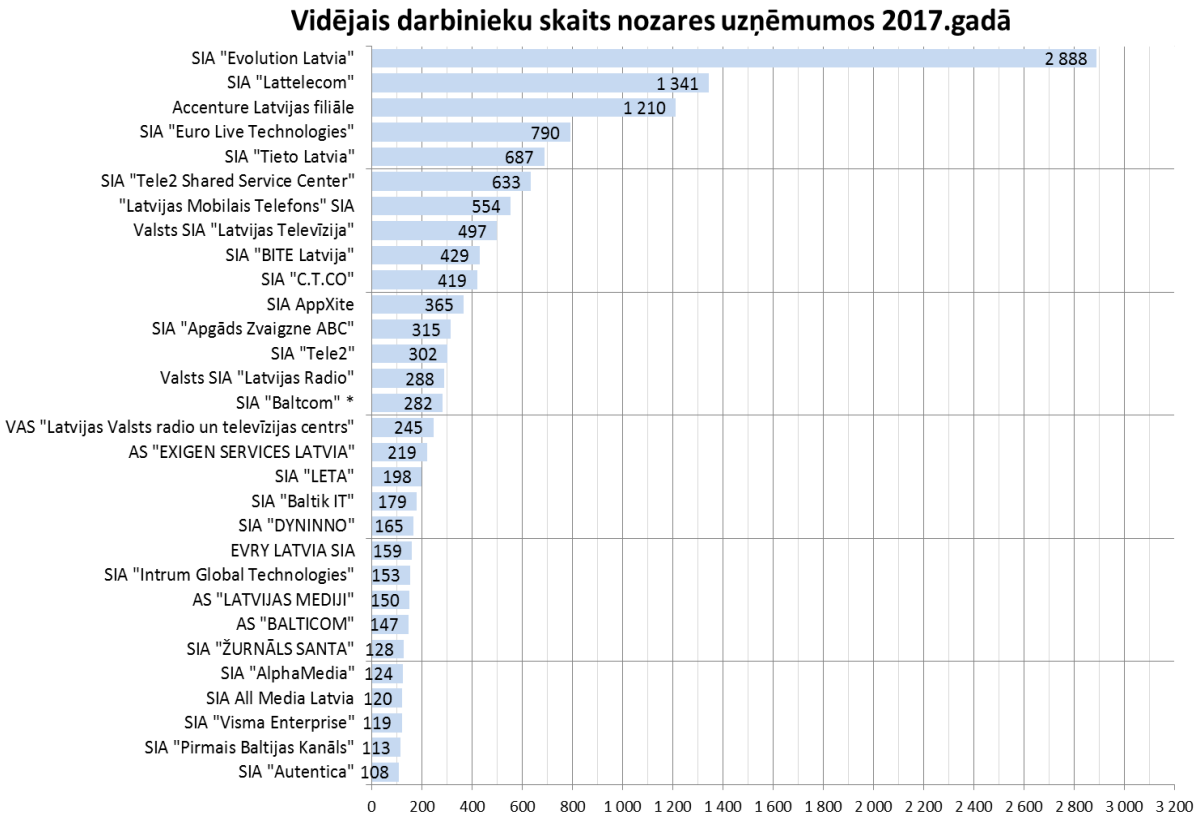

(avots: Valsts ieņēmumu dienests)

IKT pakalpojumu nozarē strādājošo vidējā mēneša darba samaksa 2017.gadā bija 1477 EUR, kas ir par 60% vairāk nekā vidējā mēnešalga Latvijas tautsaimniecībā (926 EUR) (attēls Nr. 19).

Apakšnozaru dalījumā augstākais atalgojums ir datorprogrammēšanā (1703 EUR), telekomunikācijās (1500 EUR) un informācijas pakalpojumos (1323 EUR). Zemākais atalgojums ir kino un citu mediju satura producēšanā (799 EUR).

Attēls Nr. 19

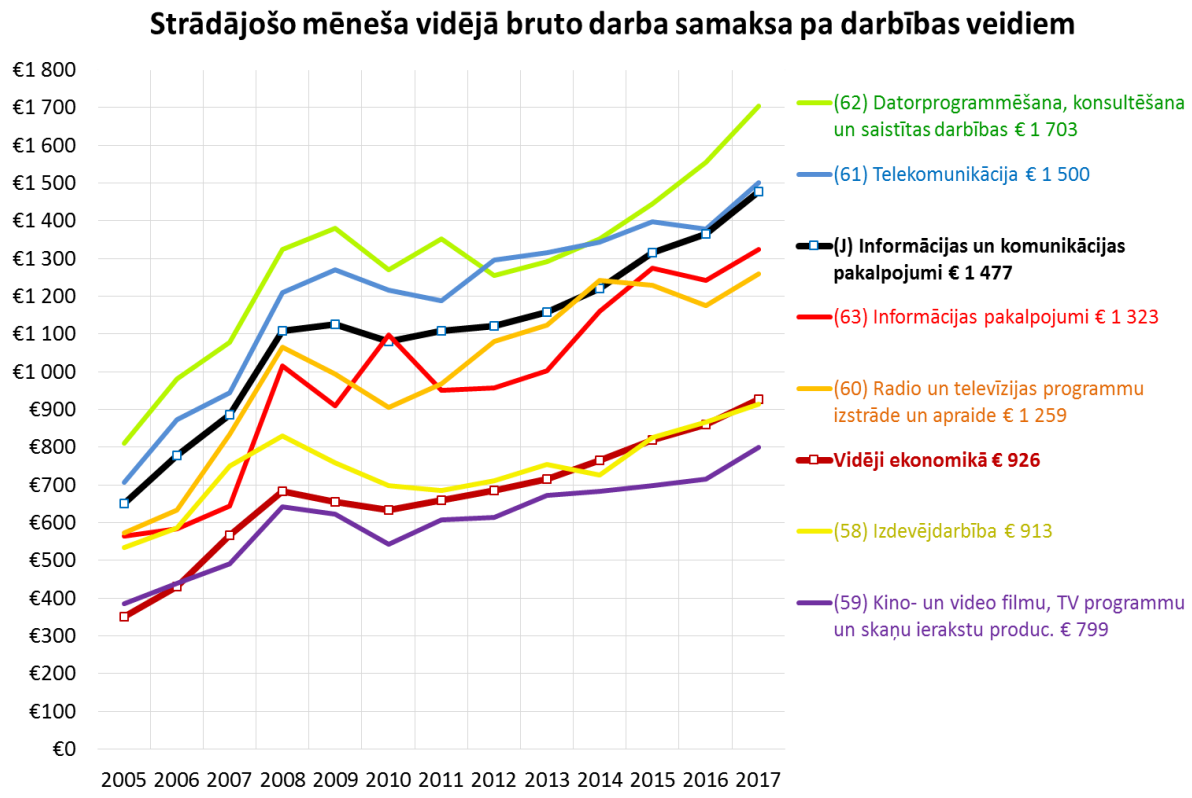

(avots: Centrālā statistikas pārvalde)

Dati par darba ņēmēju sadalījumu pēc ienākumiem (attēls Nr. 20) liecina, ka IKT pakalpojumu nozarē 2017.gadā bija 28 tūkstoši darba ņēmēju ar uzrādītiem darba ienākumiem, tostarp 15,2 tūkst. jeb 54% mēneša bruto atalgojums bija vismaz 1000 EUR mēnesī. Šis īpatsvars ir augstāks, salīdzinot ar attiecīgo rādītāju Latvijas tautsaimniecībā (29%).

Savukārt minimālo algu vai mazāk saņem 2,5 tūkstoši jeb 9 % no visiem algu saņēmējiem.

Attēls Nr. 20

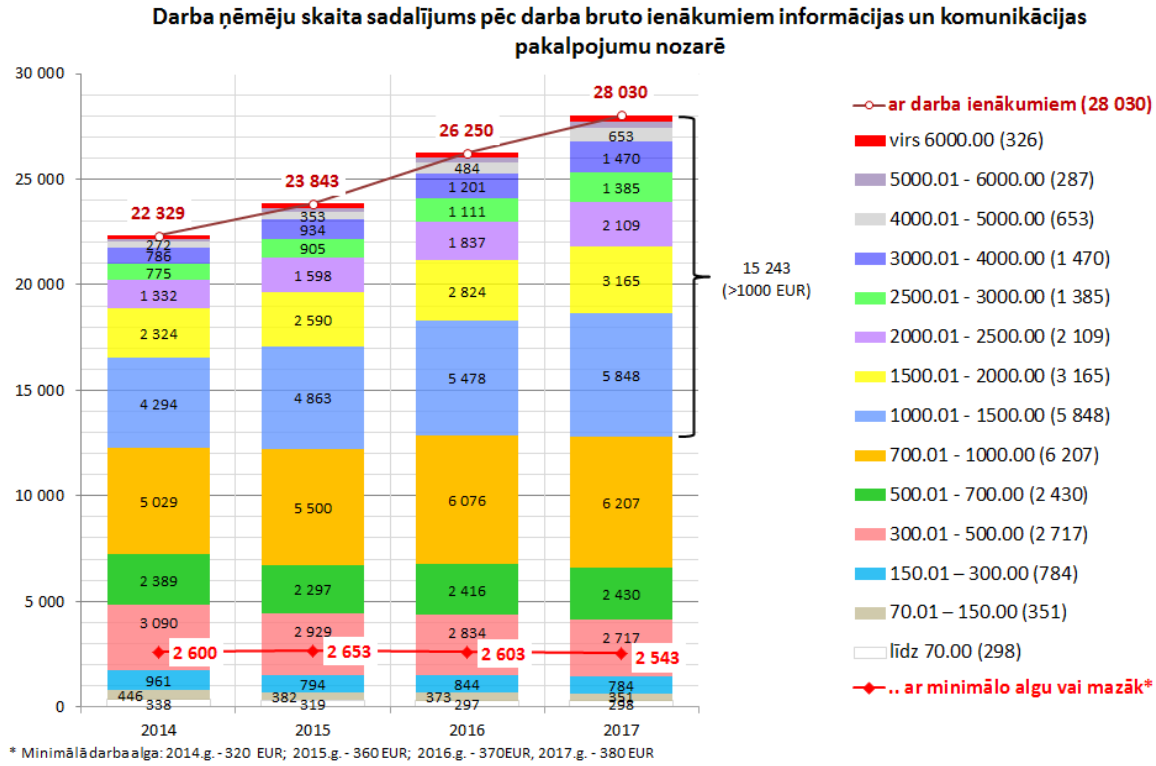

(avots: Centrālā statistikas pārvalde, Valsts ieņēmumu dienests)

Starpnozaru analīze par strādājošo sadalījumu pēc atalgojuma līmeņa (attēls Nr. 21) parāda, ka IKT pakalpojumu nozarē ir salīdzinoši zems (tikai 9,1%) darbinieku īpatsvars, kuru uzrādītie darba ienākumi nepārsniedz minimālo algu**.** Tikmēr vidēji Latvijas tautsaimniecībā tas ir 20,1%, bet atsevišķās nozarēs – pat vēl augstāks. **Tas liecina, ka IKT pakalpojumu nozarē ir salīdzinoši zemāks aplokšņu algu risks nekā citās nozarēs**.

Attēls Nr. 21

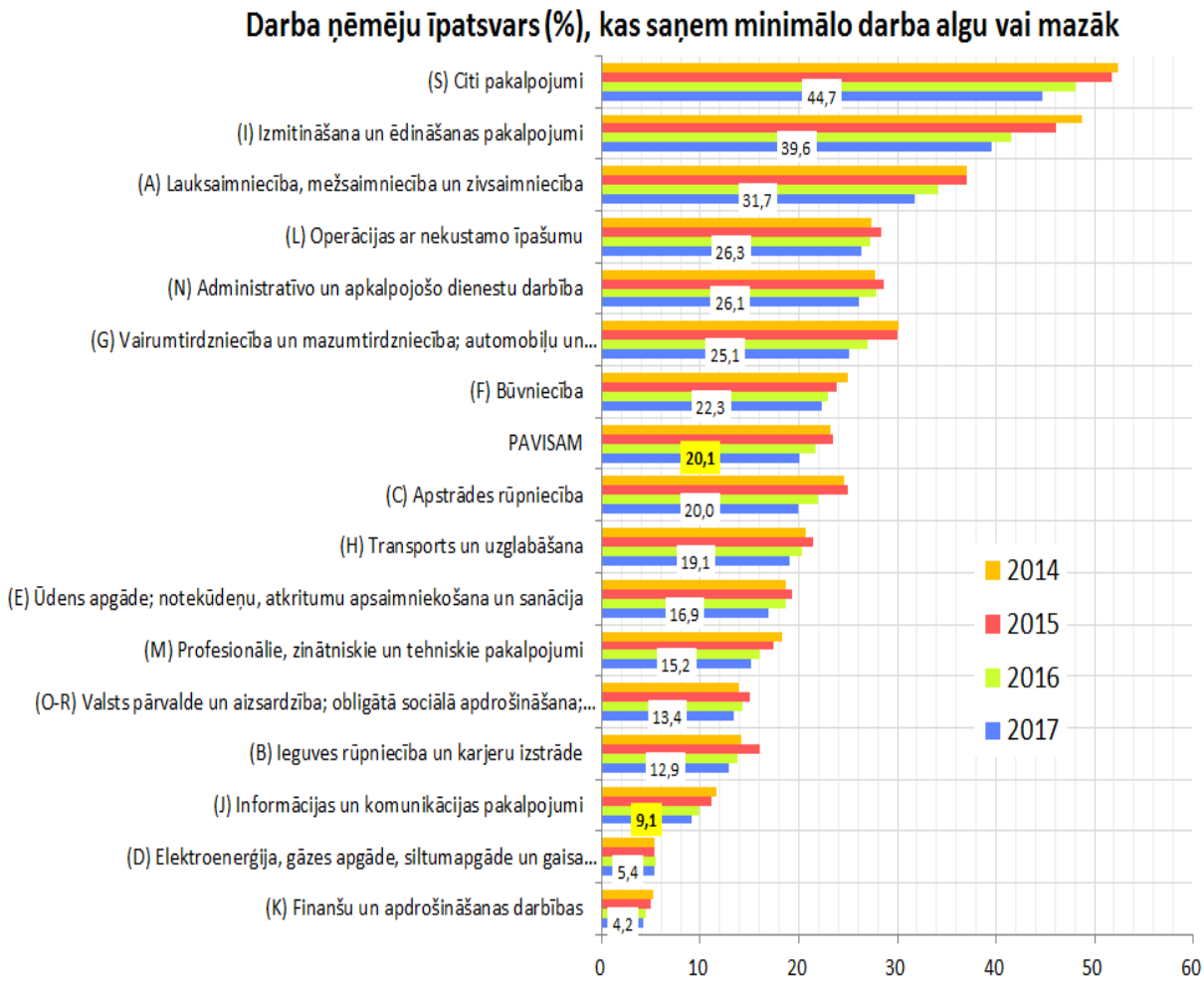

(avots: Centrālā statistikas pārvalde, Valsts ieņēmumu dienests)

Darbaspēka izmaksas IKT pakalpojumu nozares nozarē

Latvijā vidējās darba stundas izmaksas IKT pakalpojumu nozarē 2017.g. sasniedza 14,6 EUR (attēls Nr. 22)**, kas kopā ar Lietuvu ir trešais un ceturtais zemākais rādītājs starp ES valstīm un ir 39% no ES dalībvalstu vidējā līmeņa (37,4 EUR)**. Lielākajā daļā ES valstu darba stundas izmaksas šajā nozarē ir augstākas nekā pārējā tautsaimniecībā, un tām ir tendence palielināties. Atalgojuma līmenis (kas ietver arī sociālās garantijas) attīstītākajās Eiropas valstīs ir pietiekami augsts un konkurētspējīgs, lai pārvilinātu pie sevis IKT pakalpojumu nozares speciālistus no Latvijas.

Attēls Nr. 22

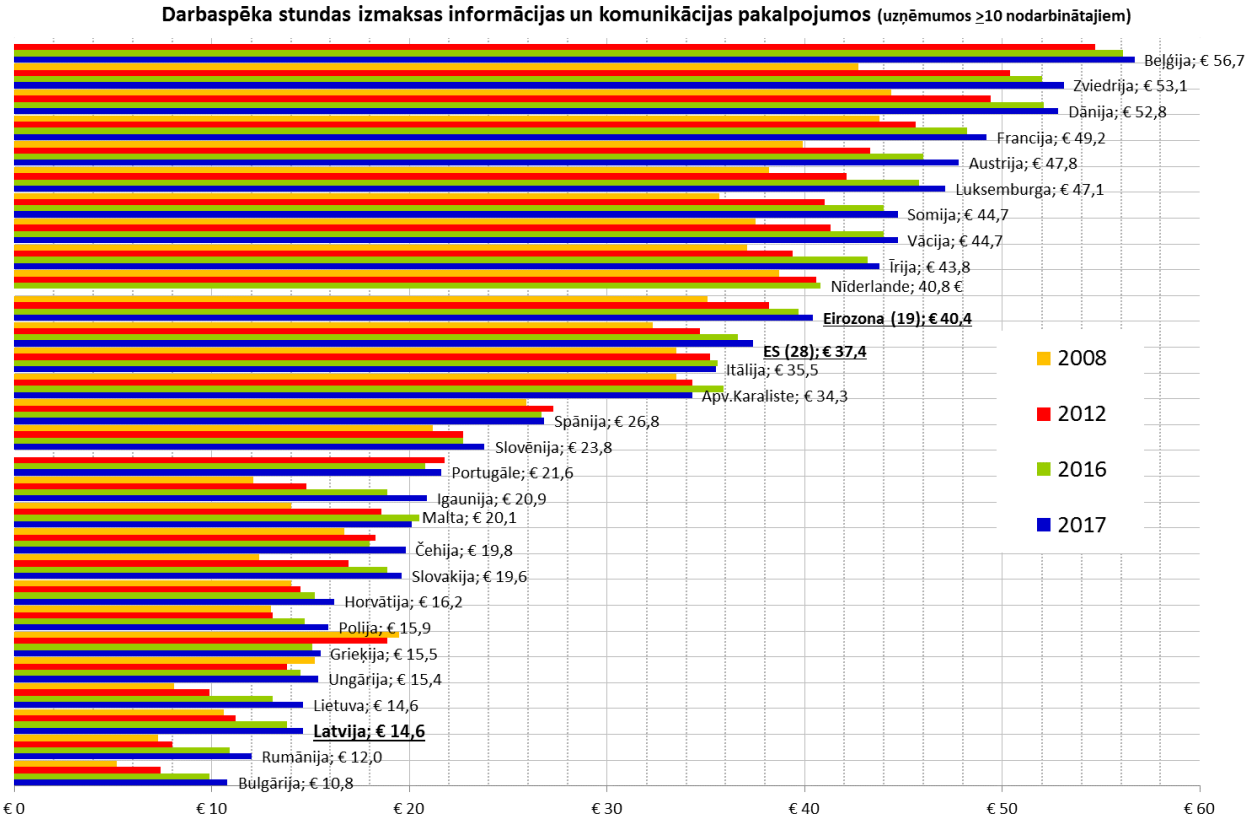

(avots: Eurostat)

IKT pakalpojumu nozares kopējās darbaspēka izmaksas Latvijā 2017.gadā turpināja palielināties un sasniedza 617 milj. EUR (attēls Nr. 23). To galvenās sastāvdaļas ir darba samaksa (499 milj. EUR, kas ietver galvenokārt regulāro darba samaksu, dažādas neregulārās piemaksas un samaksu par atvaļinājumiem) un darba devēja sociālos maksājumus (118 milj. EUR, kas ietver darba devēja VSAOI, darba devēja brīvprātīgās sociālās apdrošināšanas iemaksas, atlaišanas un dažādus citus pabalstus darbiniekiem).

Attēls Nr. 23

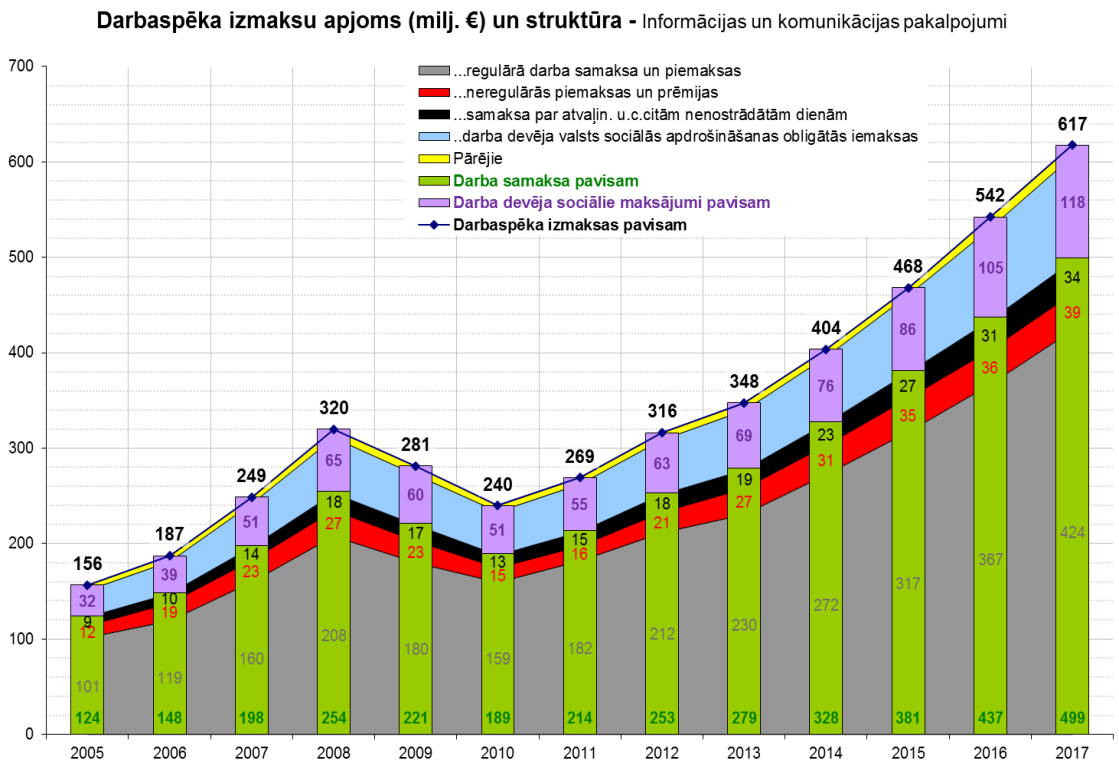

(avots: Centrālā statistikas pārvalde)

IKT pakalpojumu izmaksās (attēls Nr. 24) strauji pieaug gan neregulāro piemaksu un prēmiju fonds (2017.gadā tas sasniedza 39 milj. EUR), gan atvaļinājumu naudu izmaksas (34 milj. EUR).

Attēls Nr. 24.

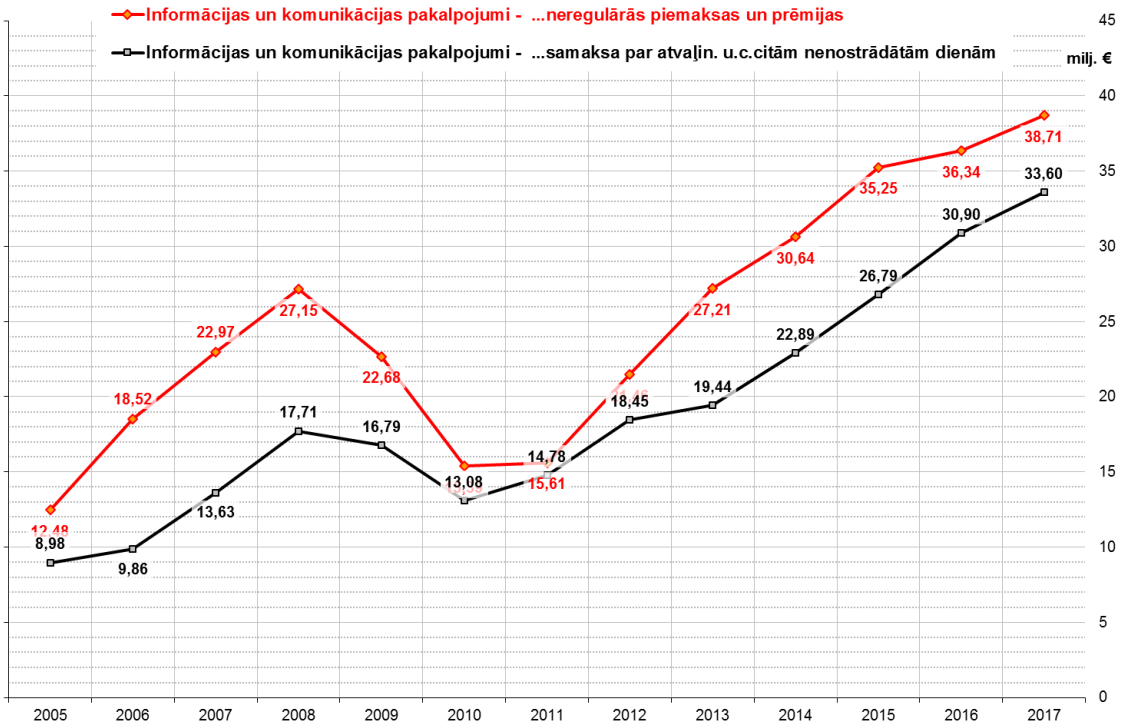

(avots: Centrālā statistikas pārvalde)

IKT pakalpojumu nozarē personāla izmaksu īpatsvars pēdējos gados palielinās un veido apmēram 28% no kopējā apgrozījuma, 60% - no pievienotās vērtības (attēls Nr. 25). Abi rādītāji 2016.gadā sasniedza līmeni, kas ir apmēram 2 reizes augstāks nekā 2005.gadā. Tas liecina par to, ka **atalgojums nozarē aug ievērojami straujāk nekā produktivitāte, un būtiski pieaug algu spiediens uz kopējām uzņēmumu izmaksām.** Tas netieši norāda arī uz kvalificētu darbinieku deficītu.

Attēls Nr. 25

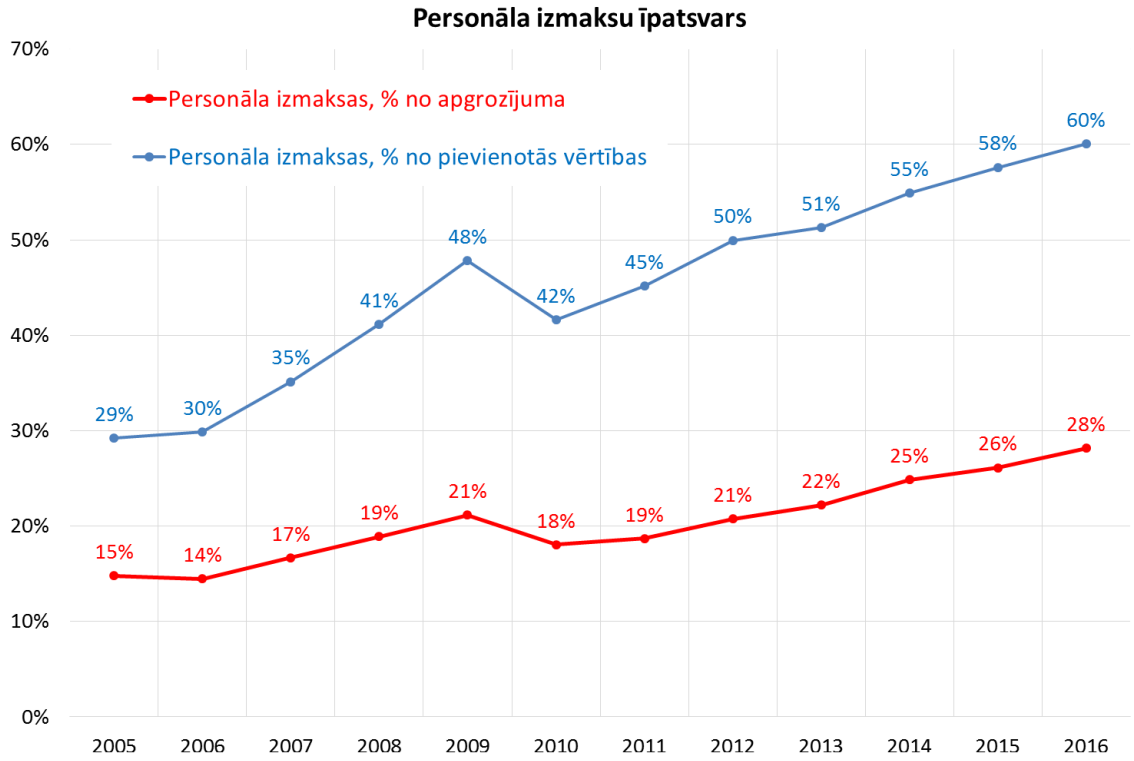

(avots: Centrālā statistikas pārvalde)

Saskaņā ar Eurostat apkopotajiem datiem vairākumā Eiropas valstu ir ļoti augsts tādu uzņēmumu īpatsvars (%), kuri norādījuši uz grūtībām aizpildīt vakances, kurās nepieciešami speciālisti ar IKT prasmēm (attēls Nr. 26). Latvijā šis īpatsvars ir 50%, kas ir nedaudz augstāks nekā vidēji ES dalībvalstīs (48%).

Ņemot vērā salīdzinoši zemāku atalgojumu Latvijā, lielāku un maksātspējīgāku pieprasījumu pēc attiecīgās kvalifikācijas speciālistiem citās ES valstīs, kā arī brīvu darbaspēka kustību ES, varam secināt, ka pastāv attiecīgas kvalifikācijas speciālistu aizplūšanas riski no Latvijas uz citām valstīm. Tas liecina arī par nepieciešamību veikt izmaiņas Latvijas izglītības sistēmā, lai nodrošinātu kvalificētu darbinieku pieejamību nozarei.

Attēls Nr. 26

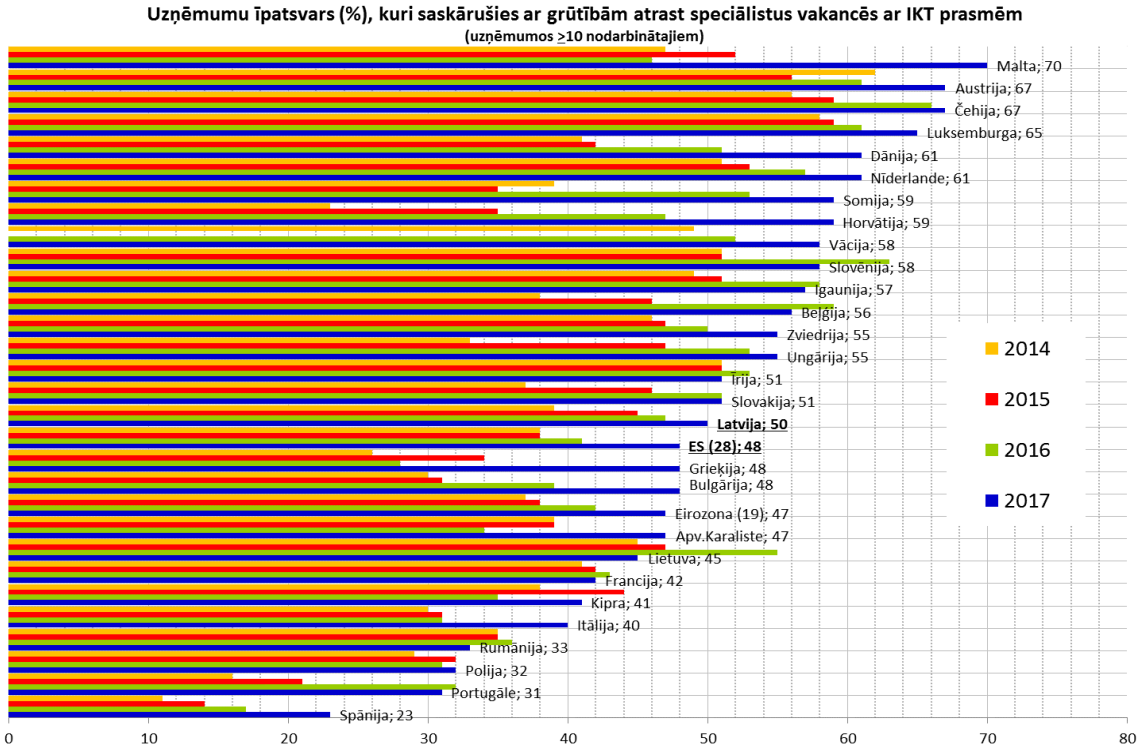

(avots: Eurostat)

IKT nozares uzņēmumi Latvijā jau vairākus gadus norāda uz saspīlējumu darbaspēka tirgū un sūdzas par grūtībām, ar ko sastopas, meklējot jaunus darbiniekus. Saskaņā ar Domnīcas "Certus" aplēsēm, lai nodrošinātu IKT nozares attīstību un apmierinātu citu nozaru pieprasījumu pēc IKT speciālistiem, Latvijā tuvākajos gados būtu nepieciešams palielināt IKT studiju programmu absolventu skaitu līdz 3 000 gadā[1].

[1] Domnīca Certus. IKT Nozare: izrāviena scenārijs. 2017. Atrodams šeit: http://certusdomnica.lv/wp-content/uploads/2017/10/web_CertusZinojums_2017_1dala_Latvija2022-2.pdf

IKT pakalpojumu nozares produktivitāte

IKT pakalpojumu nozarē strādājošo produktivitāte (pievienotā vērtība uz vienu nodarbināto) ir aptuveni 27 tūkst. EUR gadā uz vienu strādājošo (attēls Nr. 27). Produktivitātes līmenis lielajos uzņēmumos (ar darbinieku skaitu no 250), sasniedz 45 tūkstošus EUR, savukārt mikro uzņēmumos (ar darbinieku skaitu zem 10) produktivitāte ir aptuveni 12 000 EUR. **Tādējādi produktivitāte ievērojami atšķiras dalījumā pēc uzņēmumu lieluma – jo lielāks darbinieku skaits uzņēmumā, jo augstāka vidējā produktivitāte.**

Attēls Nr. 27

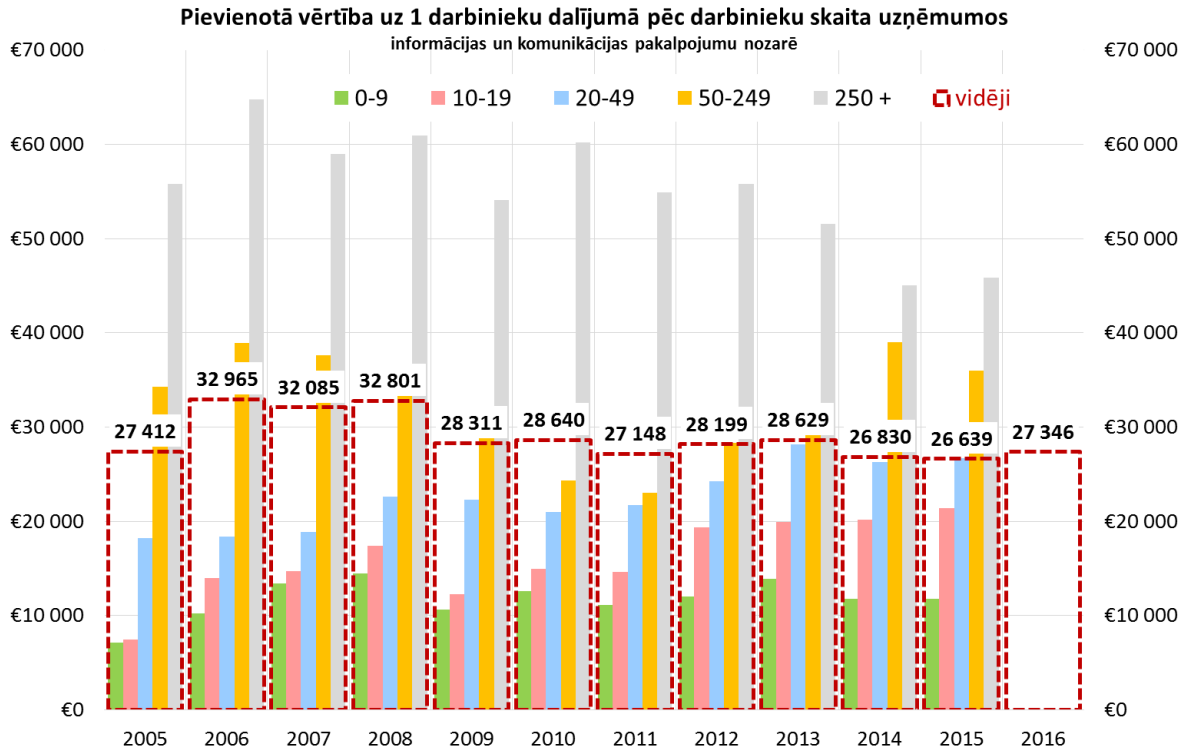

(avots: Centrālā statistikas pārvalde)

IKT pakalpojumu nozares produktivitāte Latvijā ir otra zemākā starp ES valstīm (salīdzinošie dati ir pieejami līdz 2015.gadam) (attēls Nr. 28) **un tikai 29% no ES vidējā līmeņa.**

Eiropas valstīs augstāku produktivitāti nodrošina gan labāka darba organizācija, gan augstāks tehnoloģiskā nodrošinājuma un darbinieku kvalifikācijas līmenis. Tomēr jāatzīmē, ka produktivitātes atšķirības ir saistītas arī ar katras valsts labklājības līmenī – jo bagātāka valsts, jo augstāka ir pircēju un pasūtītāju maksātspēja par sniegtajiem pakalpojumiem.

Attēls Nr. 28

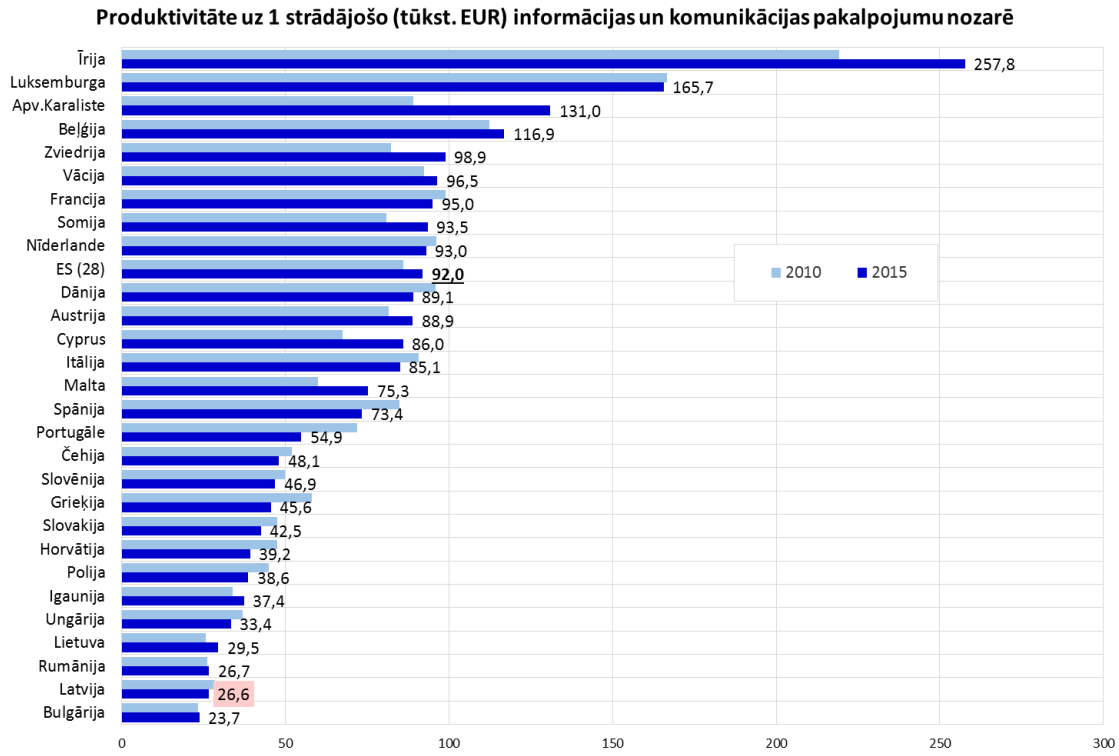

(avots: Eurostat)

IKT pakalpojumu nozares nozares nomaksātie nodokļi

IKT pakalpojumu nozare nodrošina svarīgu pienesumu valsts budžetam. Saskaņā ar VID datiem nozares uzņēmumi gadā samaksā nodokļus aptuveni 356 milj. EUR apmērā jeb 4,5 % no visiem VID administrētajiem nodokļiem. Nozares uzņēmumu lielākos maksājumus budžetā veido darbaspēka nodokļi (VSAOI, IIN, MUN), pievienotās vērtības nodoklis un uzņēmumu ienākuma nodoklis (attēls Nr. 29).

Attēls Nr. 29

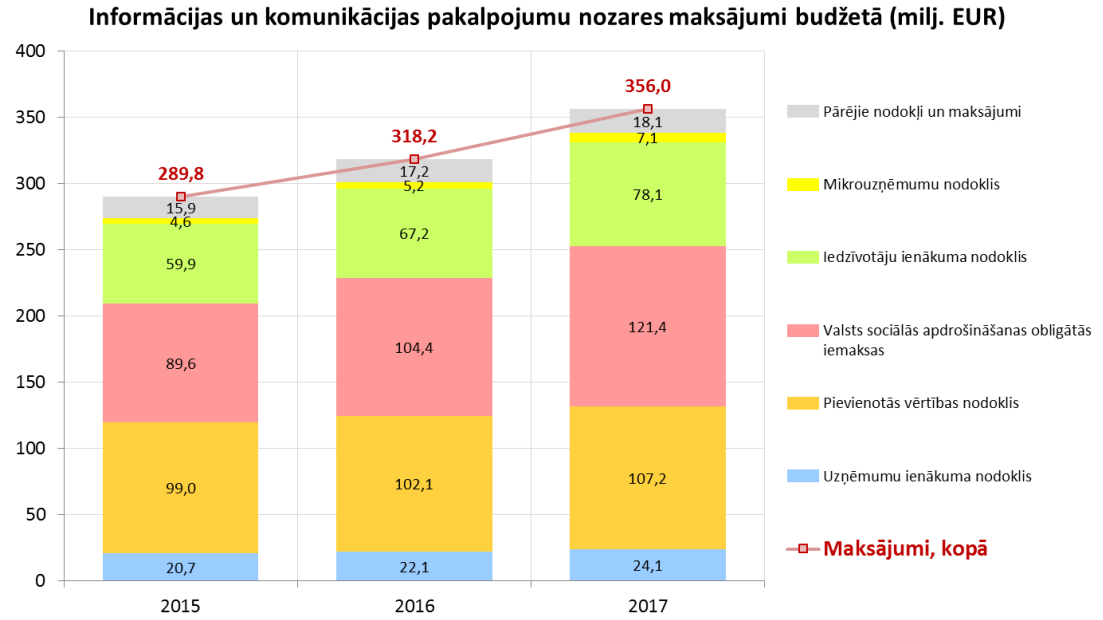

(avots: Valsts ieņēmumu dienests)

IKT pakalpojumu nozares uzņēmumi, kas budžetā samaksā lielāko nodokļu apjomu, ir SIA "Lattelecom" (2017.gadā samaksājis 40,2 milj. EUR), SIA "Latvijas Mobilais Telefons" (24,6 milj. EUR), SIA "Tele2" (22,9 milj. EUR), SIA "Evolution Latvia" (19,8 milj. EUR) un Accenture Latvijas filiāle (17,6 milj. EUR) (attēls Nr. 30).

Attēls Nr. 30

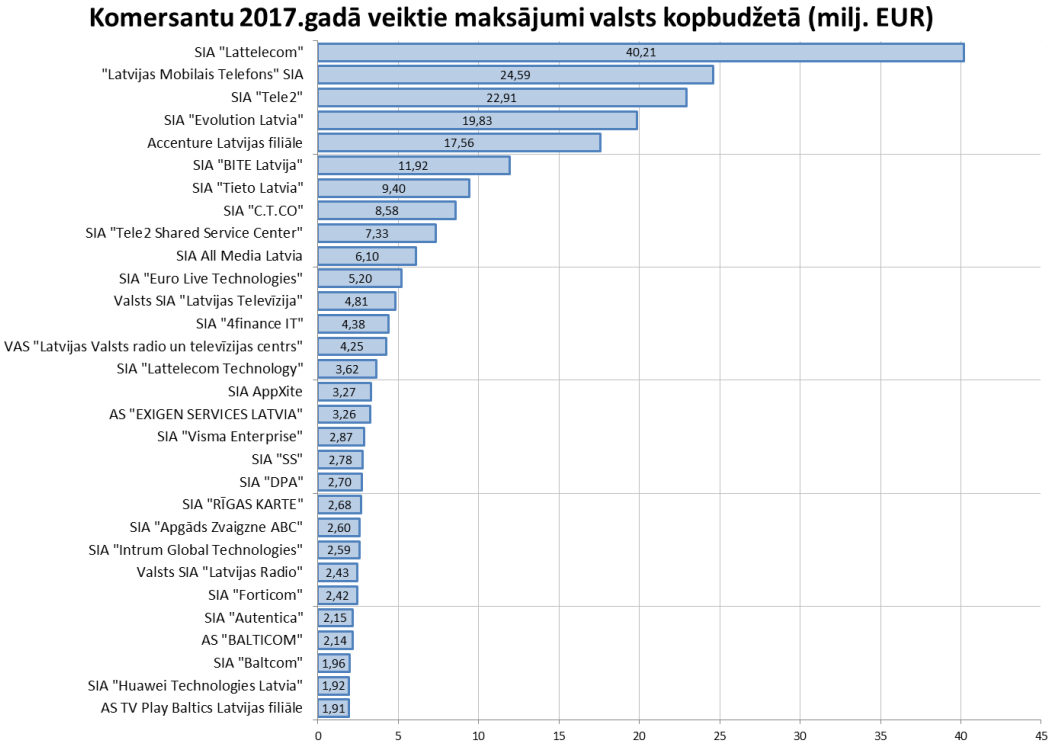

(avots: Valsts ieņēmumu dienests)

IKT pakalpojumu nozares uzņēmumi, kas budžetā samaksā lielāko darba nodokļu un tiem pielīdzināmo maksājumu apjomu (t.i., IIN un VSAOI), ir SIA "Evolution Latvia" (2017.gadā samaksājis 21,4 milj. EUR), Accenture Latvijas filiāle (17,9 milj. EUR), SIA "Lattelecom" (14,7 milj. EUR), SIA "Tieto Latvia" (9,1 milj. EUR) un SIA "Latvijas Mobilais Telefons" (8,4 milj. EUR) (attēls Nr. 31).

Attēls Nr. 31

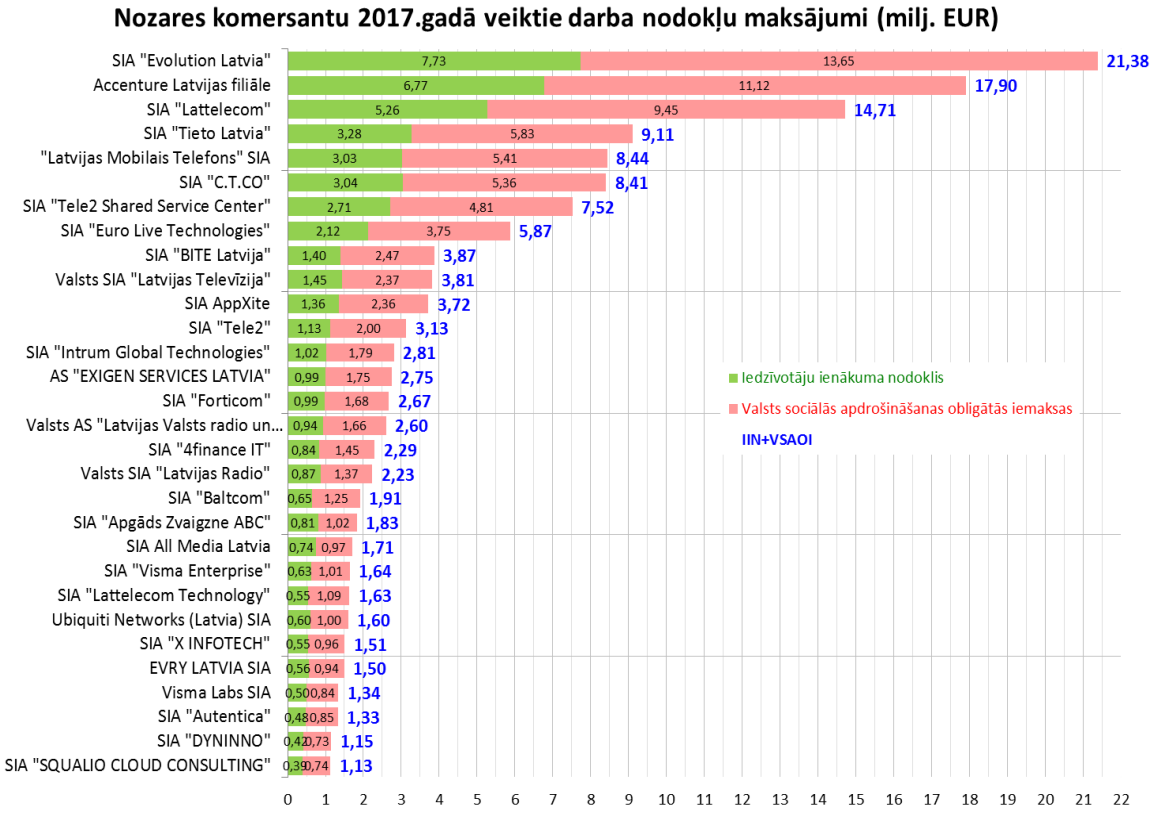

(avots: Valsts ieņēmumu dienests)

Valsts budžets neiegūst būtisku daļu ieņēmumu (galvenokārt no VSAOI un IIN) no tā, ka daļa algu IKT pakalpojumu nozarē tiek maksātas aploksnēs (attēls Nr. 32).

Saskaņā ar VID aplēsēm zaudējumi no "aplokšņu algām" nozarē gadā sasniedz aptuveni 37 milj. EUR. Vairāk nekā puse no minētā apjoma (20,1 milj. EUR) ir datorprogrammēšanas nozarē.

Attēls Nr. 32

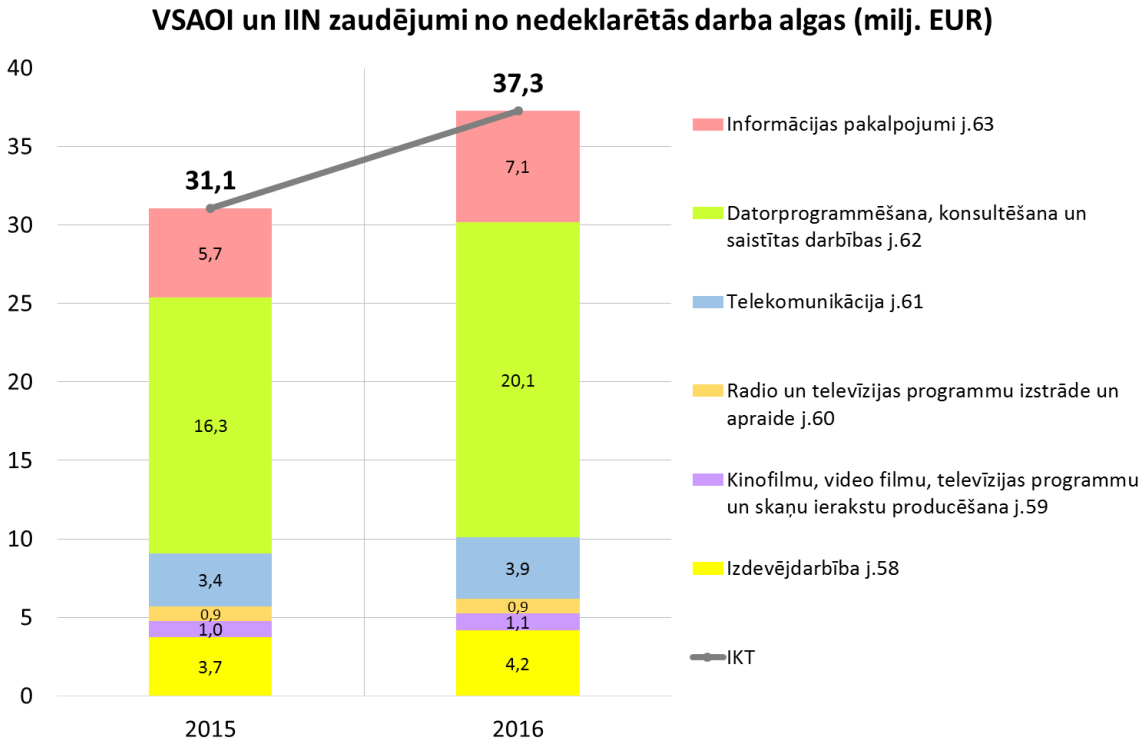

(avots: Valsts ieņēmumu dienests)

Vienlaikus "aplokšņu algu" īpatsvars datorprogrammēšanas nozarē (17,7%) ir viens no zemākajiem, salīdzinot ar citām apakšnozarēm (attēls Nr. 33). **Salīdzinoši augstākais "aplokšņu algu" īpatsvars ir kino- video-, TV un skaņu ierakstu satura veidošanā un apraidē (36,5%) un izdevējdarbībā (33,2%).**

Attēls Nr. 33

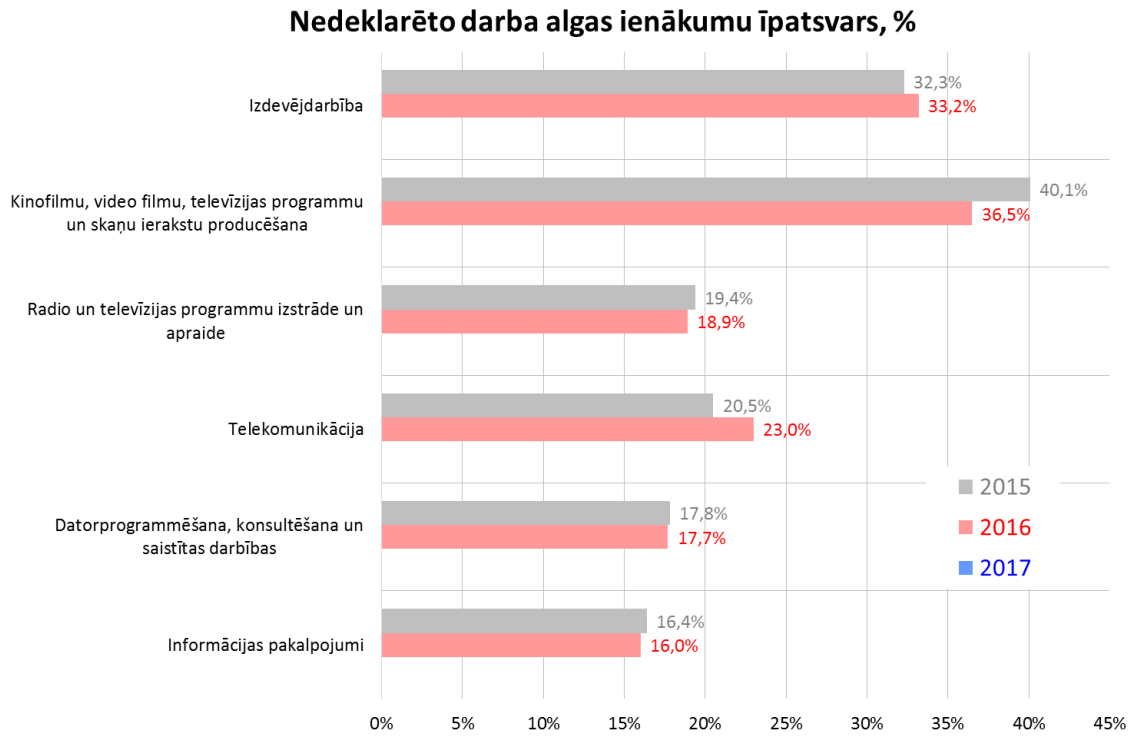

(avots: Valsts ieņēmumu dienests)

Nodokļu ieņēmumu zudums valsts budžetam rodas arī no nelegāliem pakalpojumu sniedzējiem IKT pakalpojumu nozarē. Saskaņā ar Rīgas Ekonomikas augstskolas asociētā profesora A.Saukas un biedrības "Par legālu saturu!" publicēto informāciju **Latvijā 80 000 mājsaimniecības (jeb nepilni 10% no kopumā 707 00 mājsaimniecībām) 2017.gadā ir izmantojušas TV nelegālos pieslēgumus.** Tādējādi **Valsts kasei TV pakalpojumu nelegālie sniedzēji gadā nenomaksā nodokļus 9,6 milj EUR apmērā**[2].

[2] Pētījums „Maksas TV nelegālās apraides apjoms Latvijā 2015.-2017”**.** Atrodams šeit: http://parlegalusaturu.lv/lv/#research

IKT pakalpojumu nozares iniciatīvas konkurētspējas uzlabošanai un ēnu ekonomikas apkarošanai

Ņemot vērā salīdzinoši zemo ēnu ekonomikas līmeni IKT pakalpojumu nozarē, nozares lielākās darba devēju organizācijas savās prioritātēs nav uzsvērušas ēnu ekonomikas ierobežošanas aspektu.

IKT pakalpojumu nozares apakšnozares, ir ļoti atšķirīgas. Telekomunikāciju nozare rada lielāko daļu no pievienotās vērtības un peļņas. Jau iepriekš sniegtie dati liecina, ka šajā nozarē nedeklarētās darba algas īpatsvars ir neliels.

Arī strauji augošajās datorprogrammēšanas un informācijas pakalpojumu (62. un 63.nodaļas) apakšnozarēs "aplokšņu" algu īpatsvars ir neliels.

Lielākā IKT pakalpojumu nozares uzņēmumus pārstāvošā organizācija ir Latvijas Informācijas un komunikāciju tehnoloģiju asociācija (LIKTA), kuras mērķi ir sekmēt IKT nozares izaugsmi Latvijā, veicinot informācijas sabiedrības attīstību un IKT izglītību, ceļot Latvijas konkurētspēju starptautiskā mērogā[3].

LIKTA ir izstrādājusi nozares prioritāšu hartu, kas tika parakstīta 2012.gadā. Tajā izvirzīti seši svarīgākie darbības virzieni: informācijas un komunikācijas tehnoloģiju jomā izglītoti un ar e-vides infrastruktūru aprīkoti iedzīvotāji, moderna e-pārvalde, uz informācijas un komunikācijas tehnoloģijām balstīta konkurētspējīga uzņēmējdarbības vide, aktīva labklājība un vienkārši pieejams kultūras mantojums.

Kā redzams, nozares pārstāvji kā prioritāru nav uzsvēruši cīņu ar ēnu ekonomiku un negodīgu konkurenci. Nozares straujā attīstība ir veicinājusi lielo uzņēmumu izaugsmi un darbinieku atalgojuma līmeni. Sociālais dialogs nozares līmenī nav aktīvs un sarunas par nozares koplīgumu (ģenerālvienošanās) noslēgšanu nav uzsāktas.

Nozares pārstāvji daudz aktīvāk ir iesaistījušies kustībā pret TV un filmu izplatīšanu bez ražotāja vai piegādātāja atļaujas, kā arī sekmē TV tiesisku (legālu) pārraidi telekomunikāciju tirgū, lai maksimāli ierobežotu un izskaustu TV nelegālo pakalpojumu sniedzēju darbību Latvijā. Biedrība „Par legālu saturu!" dibināta 2015. gada 7. oktobrī. Tās dibinātāji ir TV pakalpojumu sniedzēji un audiovizuālā satura ražotāji: SIA „Lattelecom", SIA „Baltcom", ĀKF „AS TV PLAY BALTICS LATVIJAS FILIĀLE'' un SIA „Baltijas Mediju Alianse".[4]

Latvijas Grāmatizdevēju asociācija apvieno lielākos uzņēmumus, kas nodarbojas ar izdevējdadarbību un par savu primāro mērķi uzskata iespiestās literatūras popularizēšanu Latvijā un ārpus tās robežām, piedaloties starptautiskos pasākumos. Asociācijas galvenais uzdevums ir veicināt izdevējdarbības attīstību Latvijā, aizstāvēt izdevēju intereses valsts institūcijās, veidot grāmatām labvēlīgu sabiedrisko domu, rīkot seminārus, konferences, izstādes, konkursus un tamlīdzīgus pasākumus, kā arī atbalstīt savus biedrus starptautiskās sadarbības jomā. Viens no aktuālākajiem LGA uzdevumiem saistās ar grāmatu digitālās izmantošanas un izdevējdarbības interešu līdzsvarošanu[5].

[3] https://www.likta.lv/lv/par_mums/Lapas/par_mums.aspx
[4] http://parlegalusaturu.lv/lv/#research
[5] Latvijas grāmatizdevēju asociācija, http://www.gramatizdeveji.lv/index_lv.php

Arī šajā apakšnozarē konsultācijas par koplīgumu nozares līmenī nav aktuālas.

Izvērtējot ziņojumā ietvertos datus, IKT pakalpojumu nozarē kopumā šobrīd vēl nav iespējams uzsākt sarunas par nozares koplīguma (ģenerālvienošanos) slēgšanu.

Nozares koplīguma (ģenerālvienošanās) noslēgšana būtu iespējama, vienojoties apakšnozaru uzņēmumiem vai tos pārstāvošām organizācijām ar attiecīgajām apakšnozari pārstāvošajām arodbiedrībām, jo IKT pakalpojumu nozares apakšnozares pēc savas būtības ir pārāk atšķirīgas pēc darbības specifikas, nodarbināto atalgojuma līmeņa, kā arī ēnu ekonomikas īpatsvara ziņā.

IKT pakalpojumu nozarei vēl jāapzina apakšnozaru uzņēmumu viedoklis, vai nozares koplīgumu (ģenerālvienošanos) būtu gatavi noslēgt liels skaits mazu uzņēmumu, vai visi apakšnozares lielie uzņēmumi.

IKT pakalpojumu nozares uzņēmumi ir ļoti dinamiski un nepieciešamības gadījumā maina savu darbības veidu, vai arī to papildina ar citiem darbības veidiem.- Uzņēmumiem nav pieņemams un saprotams tāds sadalījums pa NACE kodiem, jo tas nepieļauj elastību. Minētajām problēmām ir jārod risinājums, ja nozares apakšuzņēmumi vēlēsies noslēgt nozares koplīgumu (ģenerālvienošanos).

IKT pakalpojumu nozare minēto problēmu dēļ vēl nav veikusi aprēķinu par apakšnozaru uzņēmumu apgrozījumu vai arī nepieciešamo apakšnozarē nodarbināto skaitu, kas būtu nepieciešams, lai noslēgtu nozares koplīgumu (generālvienošanos).

Ar nozares koplīgumu (ģenerālvienošanās) noslēgšanu saistītie Latvijas tiesību akti

Tiesību akti, kas regulē nozares koplīgumu (ģenerālvienošanos), noslēgšanu, ir sekojoši:

- Darba likums;
- Publisko iepirkumu likums;
- Likums Par iedzīvotāju ienākuma nodokli;
- Uzņēmumu ienākuma nodokļa likums.

Darba likums

Lai pilnveidotu tiesisko regulējumu attiecībā uz nozaru koplīgumiem (ģenerālvienošanos), Darba likuma grozījumi tika pieņemti 2017.gadā un stājās spēkā 16.08.2017. Darba likuma grozījumos 18.pants ir izteikts jaunā redakcijā un paredz sekojošo:

- gan atsevišķam darba devējam, gan darba devējiem, kas apvienojušies, ja ir atbilstošs pilnvarojums, vai arī to paredz organizācijas statūti, ir iespēja pievienoties jau noslēgtai nozares koplīguma (ģenerālvienošanās) (līdz šiem grozījumiem nebija paredzēta iespēja pievienoties jau noslēgtiem nozares koplīgumiem (ģenerālvienošanās))[6];

- ieviests jauns princips, ka uzņemtās saistības ir jāpilda arī gadījumā, ja darba devējs izstājas no darba devēju organizācijas vai darba devēju organizācija izstājas no darba devēju organizāciju apvienības;

- noteikts, ka to, vai nozares koplīguma (ģenerālvienošanos) noslēgušie darba devēju puses pārstāvji nodarbina 50 procentus darbinieku vai arī viņu preču apgrozījums vai pakalpojumu apjoms ir vairāk nekā 50 procenti no nozares preču apgrozījuma vai pakalpojumu apjoma, turpmāk noteiks atbilstoši Centrālās statistikas pārvaldes datiem[7] (līdz šiem grozījumiem datu avots nebija noteikts, tāpat sākotnēji kā kritērijs bija noteikta 60 % robeža nozares nodarbināto skaitam bez iespējas vērtēt nozares preču apgrozījumu vai pakalpojumu apjomu);

- Nozares koplīgums (ģenerālvienošanās) stājas spēkā ne agrāk kā triju mēnešu laikā no dienas, kad tā publicēta oficiālajā izdevumā "Latvijas Vēstnesis". Pirms tam tika noteikts, ka ģenerālvienošanās stājas spēkā dienā, kad tā publicēta oficiālajā izdevumā "Latvijas Vēstnesis".

Darba likuma grozījumi varētu veicināt nozares (apakšnozares) koplīguma jeb ģenerālvienošanās slēgšanu un tādējādi būtu iespējams risināt darbaspēka nepietiekamības problēmu, ierobežot negodīgu konkurenci, mazinot iespējas maksāt

[6] https://lvportals.lv/skaidrojumi/289441-darba-likuma-grozijumi-kopligumi-un-konkurences-normas-i-2017
[7] Turpat.

aplokšņu algas, kas saistītas arī ar nostrādāto darba stundu neuzrādīšanu. Nozares koplīgumi (ģenerālvienošanā) varētu nodrošināt augstāku darba ražīgumu, jo varētu tikt panākta vienošanās par prasmju un kompetenču uzlabošanas iespējām darbiniekiem un arī par konkrētās profesijās piemērojamo minimālās algas līmeni.

Darba likuma "18. pants. Darba koplīguma puses

(1) Darba koplīgumu uzņēmumā slēdz darba devējs un darbinieku arodbiedrība vai darbinieku pilnvaroti pārstāvji, ja darbinieki nav apvienojušies arodbiedrībā.

(2) Darba koplīgumu nozarē vai teritorijā (turpmāk arī — ģenerālvienošanās) slēdz darba devējs, darba devēju grupa, darba devēju organizācija vai darba devēju organizāciju apvienība ar arodbiedrību apvienību, kura apvieno vislielāko strādājošo skaitu valstī, vai arodbiedrību, kas ietilpst apvienībā, kura apvieno vislielāko strādājošo skaitu valstī, ja ģenerālvienošanās pusēm ir atbilstošs pilnvarojums vai ja tiesības slēgt ģenerālvienošanos paredzētas šo apvienību (savienību) statūtos. Darba devējs, darba devēju grupa, darba devēju organizācija vai darba devēju organizāciju apvienība, ja tai ir atbilstošs pilnvarojums vai tiesības pievienoties jau esošam darba koplīgumam nozarē vai teritorijā paredzētas organizācijas vai organizāciju apvienības statūtos, var pievienoties jau noslēgtajam darba koplīgumam nozarē vai teritorijā.

(3) Noslēgtā darba devēju organizācijas vai darba devēju organizāciju apvienības ģenerālvienošanās ir saistoša šīs organizācijas vai organizāciju apvienības biedriem. Šis noteikums attiecas arī uz darba devēju organizācijas vai darba devēju organizāciju apvienības biedriem, ja attiecīgā darba devēju organizācija vai darba devēju organizāciju apvienība ir pievienojusies jau noslēgtajam darba koplīgumam nozarē vai teritorijā. Darba devēju organizācijas vai darba devēju organizāciju apvienības biedra vēlāka izstāšanās no darba devēju organizācijas vai darba devēju organizāciju apvienības neietekmē koplīguma spēku attiecībā uz šo darba devēju vai darba devēju organizācijas biedru.

(4) Ja ģenerālvienošanos noslēgušie darba devēji, darba devēju grupa, darba devēju organizācija vai darba devēju organizāciju apvienība, tajā skaitā arī darba devēji, kas pievienojušies jau noslēgtajam darba koplīgumam nozarē vai teritorijā, kādā nozarē atbilstoši Centrālās statistikas pārvaldes datiem nodarbina vairāk nekā 50 procentus darbinieku vai viņu preču apgrozījums vai pakalpojumu apjoms ir vairāk nekā 50 procenti no nozares preču apgrozījuma vai pakalpojumu apjoma, tad ģenerālvienošanās ir saistoša visiem attiecīgās nozares darba devējiem un attiecas uz visiem darbiniekiem, kurus nodarbina šie darba devēji. Attiecībā uz minētajiem darba devējiem un darbiniekiem ģenerālvienošanās stājas spēkā ne agrāk kā triju mēnešu laikā no dienas, kad tā publicēta oficiālajā izdevumā "Latvijas Vēstnesis" un tajā nav noteikts cits — vēlāks spēkā stāšanās laiks. Ģenerālvienošanās oficiālajā izdevumā "Latvijas Vēstnesis" publicējama uz pušu kopīga pieteikuma pamata".

Publisko iepirkumu likums

Uz informācijas un komunikācijas pakalpojumu nozari attiecas arī Publisko iepirkumu likumā ietvertais publiskajos iepirkumos piemērojamais "zemākās cenas" princips, kas informācijas un komunikācijas pakalpojumu nozarē stimulē daļēju aplokšņu algu izmaksu, jo tas var nodrošināt iespēju uzņēmumam piedāvājumā samazināt piedāvātā pakalpojuma cenu. Svarīgi publiskajos iepirkumos pēc iespējas biežāk ir piemērot izdevīgākā

piedāvājuma kritēriju, tādējādi mazinot aplokšņu algu risku un nodrošinot vienlīdzīgu konkurenci.

Uzņēmumi, kuri ir nacionāla līmeņa darba devēju organizācijas biedri un ir noslēguši koplīgumu ar arodbiedrību, ir atbalstāmi publisko iepirkumu gadījumos, jo šiem uzņēmumiem ir ļoti mazi riski attiecībā uz darba nodokļu nenomaksu vai darbinieku nodarbinātību bez darba līgumiem. Lai iegūtu līguma slēgšanas tiesības saimnieciski visizdevīgākajam piedāvājumam, bija nepieciešami grozījumi Publisko iepirkumu likumā.

Publisko iepirkumu likuma 51.panta pirmā daļa dod iespēju slēgt līgumu ar uzņēmumu, kas piedāvā saimnieciski visizdevīgāko piedāvājumu, bet septītā daļa dod tiesības pasūtītājiem izvirzīt un vērtēt sociālā atbildīguma kritēriju – esamību darba devēju organizācijās, kā arī koplīguma esamību.

Publisko iepirkumu likuma 51.panta pirmās un septītās daļas redakcijas:

"(1) Pasūtītājs piešķir iepirkuma līguma slēgšanas tiesības saimnieciski visizdevīgākajam piedāvājumam". (Pieņemts: 26.04.2018. Stājas spēkā: 01.06.2018.)

"(7) Pasūtītājs iepirkuma procedūras dokumentos norāda izšķirošo piedāvājuma izvēles kritēriju, atbilstoši kuram izvēlēsies piedāvājumu, ja pirms tam, kad pieņems lēmumu par iepirkuma līguma slēgšanas tiesību piešķiršanu, konstatēs, ka vismaz divu piedāvājumu novērtējums ir vienāds. Pasūtītājam ir tiesības par izšķirošo piedāvājuma izvēles kritēriju noteikt tādu kritēriju, kas raksturo piegādātāja atbilstību sociālās aizsardzības prasībām, tai skaitā to, ka izraudzīto piedāvājumu iesniedzis piegādātājs, kas ir nacionāla līmeņa darba devēju organizācijas biedrs un ir noslēdzis koplīgumu ar arodbiedrību, kas ir nacionāla līmeņa arodbiedrības biedre (ja piedāvājumu iesniegusi personālsabiedrība vai personu apvienība, koplīgumam jābūt noslēgtam ar katru personālsabiedrības biedru un katru personu apvienības dalībnieku)". (Pieņemts: 15.12.2016. Stājas spēkā: 01.03.2017.)

Papildus atvieglojumi likumā Par iedzīvotāju ienākuma nodokli un Uzņēmumu ienākuma nodokļa likumā

Darba koplīgumi šobrīd nodrošina iespēju uzņēmumiem iegūt papildus atvieglojumus. Likumā **"Par iedzīvotāju ienākuma nodokli**" 8. panta 15. punkts paredz iespēju no nodokļu maksātāja ienākumiem izslēgt ēdināšanas izdevumus.

Likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" 8.panta piecpadsmitās daļas redakcija:

"15. No maksātāja ienākumiem, par kuriem maksā algas nodokli, izslēdz darba devēja apmaksātos darba koplīgumā noteiktos darbinieka ēdināšanas izdevumus, ja netiek pārsniegti 480 *euro* gadā (vidēji 40 *euro* mēnesī) un darba devējs izpilda šādus nosacījumus:

1) darba devēja apmaksātie darba koplīgumā noteiktie visu darbinieku ēdināšanas izdevumi nepārsniedz piecus procentus no darba devēja gada kopējā bruto algu fonda;

2) darba devējs nodarbina vismaz sešus darbiniekus;

3) darba devējam pirmstaksācijas gada 15.decembrī saskaņā ar Valsts ieņēmumu dienesta administrēto nodokļu (nodevu) parādnieku datubāzē pēdējās datu aktualizācijas datumā esošo informāciju nav nodokļu (nodevu) parādu (tai skaitā valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu parādu), kas kopsummā pārsniedz 150 *euro*;

4) darba devējs ar tādu kompetentas institūcijas lēmumu vai tiesas nolēmumu, kas stājies spēkā un kļuvis nepārsūdzams, pēdējo divu taksācijas gadu laikā nav atzīts par vainīgu pārkāpumā, kurš izpaužas kā:

a) viena vai vairāku tādu valstu pilsoņu vai pavalstnieku nodarbināšana, kuri nav Eiropas Savienības dalībvalstu pilsoņi vai pavalstnieki, ja tie Eiropas Savienības dalībvalstu teritorijā uzturas nelikumīgi,

b) personas nodarbināšana bez rakstveidā noslēgta darba līguma, ja nodokļu normatīvajos aktos noteiktajā termiņā nav iesniegtas ziņas par darba ņēmēja statusa iegūšanu,

c) darbā notikuša nelaimes gadījuma neizmeklēšana atbilstoši normatīvo aktu prasībām vai slēpšana, ja šā nelaimes gadījuma rezultātā nodarbinātajam radušies smagi veselības traucējumi vai iestājusies nāve;

5) darba devējs ir veicis saimniecisko darbību vismaz vienu pilnu kalendāra gadu pirms taksācijas gada, kurā uzsāk atbrīvojuma piemērošanu attiecībā uz darbiniekiem;

6) darba devējam nav pasludināts maksātnespējas process, nav apturēta tā saimnieciskā darbība vai tas netiek likvidēts".

Lai veicinātu ģenerālvienošanās un nozaru koplīgumu parakstīšanu, Ekonomikas ministrija 2018. gadā ir izstrādājusi priekšlikumus grozījumiem likumā "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli", lai papildus nodokļa atvieglojumus varētu piemērot par veselības apdrošināšanas, izglītības un transporta izdevumiem, ja darba devējs Darba likuma 18.panta ceturtajā daļā noteiktajā kārtībā ir noslēdzis ģenerālvienošanos, kurā noteikti minimālā atalgojuma līmeņi profesijās, kas vismaz par 80% pārsniedz valstī noteikto minimālo atalgojumu. Ekonomikas ministrija rosināja papildināt minētā likuma 8.pantu ar 15.[1]daļu šādā redakcijā:

"15.[1] No maksātāja ienākumiem, par kuriem maksā algas nodokli, izslēdz darba devēja apmaksātos darbinieka veselības apdrošināšanas, izglītības un transporta izdevumus, ja maksātājs kalendārā gadā ir nodarbināts uz pilnu slodzi un ja darba devējs Darba likuma 18.panta ceturtajā daļā noteiktajā kārtībā ir noslēdzis ģenerālvienošanos, kurā noteikti minimālā atalgojuma līmeņi profesijās, kas vismaz par 80% pārsniedz valstī noteikto minimālo atalgojumu, vai pievienojies ģenerālvienošanās pēc tās noslēgšanas, kā arī, ja darba devējs ir izpildījis 8.panta 15.daļas 3., 4. un 6.punkta nosacījumus un nav pārsniedzis šādu izmaksu apmēru gadā uz vienu nodarbināto:
1) veselības apdrošināšana - 700 euro;

2) profesionālā augstākā izglītība - 2000 euro un profesionālā vidēja izglītība - 500 euro, ja darbinieka amatam ir izvirzītas prasības attiecībā uz šādu izglītību;
3) transporta izdevumi 400 euro.
Izdevumi profesionālajai izglītībai un transportam gadā uz vienu nodarbināto nedrīkst pārsniegt 20% no nodarbinātā gada atalgojuma summas."

Minētajam likumprojektam šobrīd nav virzības. Nepieciešams turpināt sarunas par iespēju paplašināt atvieglojumu piemērošanu izdevumiem par darbinieku transporta izdevumiem uz darba vietu un no tās, darbinieku apmācībām un veselības maksājumu segšanu.

2017. gadā izstrādātās nodokļu reformas rezultātā tika pieņemts jauns **Uzņēmumu ienākuma nodokļa likums**, kas nosaka, ka no 2018.gada 1.janvāra papildus no uzņēmumu ienākuma nodokļa var tikt atbrīvoti darba koplīgumos atrunāti personāla ilgtspējas pasākumu izdevumi (līdz noteiktam apmēram), kuri uzskatāmi par saimnieciskās darbības izdevumiem, ja tie nav personificējami. To minētā likuma 8.panta ceturtā daļa.

Uzskatām, ka nepieciešams turpinātt sarunas par iespēju no uzņēmumu ienākuma nodokļa atbrīvot personāla ilgtspējas pasākumu izdevumus arī nozaru koplīguma (ģenerālvienošanās) noslēgšanas gadījumā.

Uzņēmumu ienākuma nodokļa likuma 8.panta ceturtās daļas redakcija:

"(4) Personāla ilgtspējas pasākumu izdevumi šā likuma izpratnē ir:

1) izdevumi darbiniekiem paredzētu kolektīvu motivēšanas vai saliedēšanas pasākumu nodrošināšanai un citi izdevumi darbinieku kolektīva motivēšanai, ja šie labumi nav bijuši iekļauti fiziskās personas ar iedzīvotāju ienākuma nodokli apliekamajā bāzē vai ja likumā "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" šim ienākuma veidam ir noteikts atbrīvojums;

2) izdevumi darbinieka nogādāšanai no dzīvesvietas uz darbu un no darba uz dzīvesvietu;

3) izdevumi saistībā ar sociālās infrastruktūras objektiem, kas šā likuma izpratnē ir tādi objekti, kuri nav tieši saistīti ar maksātāja saimniecisko darbību un nav paredzēti dzīvesvietas nodrošināšanai darbiniekam:

a) darbinieku izmitināšanas izdevumi, ja darbs notiek arī nakts maiņās,

b) izdevumi par sportam, ēdināšanai un darbinieku bērnu pieskatīšanai paredzētajām telpām;

4) bēru pabalsti;

5) darba koplīgumā paredzēto pasākumu izdevumi, kuri nav personificējami".

Sociālais dialogs IKT pakalpojumu nozarē Eiropas Savienībā

Darba tiesisko attiecību pārvaldībā un valsts nodarbinātības politikā svarīga nozīme ir sociālajiem partneriem - arodbiedrībām un darba devēju organizācijām, kā arī valsts pārvaldes iestādēm. Lai uzsvērtu darba devēju un darba ņēmēju pārstāvju iesaistes nozīmību, Eiropas Komisija 2016.gadā publicēja dokumentu "Jauns sākums sociālajam dialogam", kurā tiek atgādināts: "Sociālais dialogs apzīmē diskusijas, apspriedes, sarunas un vienotas rīcības, kas regulāri notiek starp sociālajiem partneriem - darba devējiem un arodbiedrībām. Sociālais dialogs aptver daudzus un dažādus sociālus un ar nodarbinātību saistītus jautājumus, un tajā dažkārt piedalās arī valsts iestādes"[8]. Sociālais dialogs veido sistēmu, kura darbojas Eiropas, nacionālā, nozaru, reģionālā un uzņēmumu līmenī.

Sociālais dialogs ir Eiropas sociālā modeļa sastāvdaļa, kas ir noteikts Līgumā par Eiropas Savienības darbību (LESD) 151.–156. pantā. Šie panti paredz Eiropas sociālā dialoga struktūru un tā darbības galvenos principus. Regulējums ir tālāk attīstīts vairākos Eiropas Komisijas paziņojumos un lēmumos.

Sociālajam dialogam ir būtiska nozīme, veicinot konkurētspēju un taisnīgumu, kā arī sekmējot ekonomisko un sociālo labklājību.[9]

"Eiropas sociālais dialogs papildina valsts līmenī notiekošo sociālo dialogu. Sociālie partneri zina, kādi ir reālie apstākļi Eiropas darbavietās. Tie saprot darba ņēmēju un uzņēmumu vajadzības un aizstāv to intereses. Sociālo partneru iesaistīšana ES līmenī palīdz nodrošināt, ka ES līmeņa iniciatīvās tiek ņemts vērā to viedoklis. Tādējādi sociālajiem partneriem ir liela nozīme, izstrādājot ES sociālo politiku un nosakot Eiropas sociālos standartus. Sociālo partneru dialogs ne vien ietekmē darba tirgu un nodarbinātības organizēšanas veidus, bet arī palīdz sekmēt ekonomikas izaugsmi, radīt darbavietas un nodrošināt taisnīgus darba apstākļus. Tāpēc Eiropas Komisijas uzdevums ir atbalstīt un veicināt sociālo dialogu."[10]

Saskaņā ar LESD 151. pantu **darba devēju un darba ņēmēju dialoga veicināšana** ir atzīta par ES un dalībvalstu kopējo mērķi. Eiropas pārvaldība tiek uzlabota ar sociālā dialoga palīdzību, lēmumu pieņemšanā un īstenošanā iesaistot sociālos partnerus.

LESD 152. pants nosaka, ka „Savienība atzīst un savā līmenī veicina sociālo partneru lomu, ņemot vērā valstu sistēmu dažādību." Tas veicina dialogu sociālo partneru starpā, ievērojot viņu autonomiju.

Sociālais dialogs tiek īstenots gan trīspusējā formātā, iekļaujot darba devēju, darba ņēmēju un valsts pārvaldes puses, gan arī divpusējā formātā tikai starp darba devēju un darba ņēmēju pārstāvjiem. Divpusējais sociālais dialogs īpaši nozīmīgs ir nozaru līmenī.

[8] Eiropas Komisija. Jauns sākums sociālajam dialogam. 2016. 3.lpp.
[9] Turpat.
[10] Turpat.

Lai veicinātu ES līmeņa nozaru sociālo dialogu, 1998.gadā Eiropas Komisija (Commission decision of 20 May 1998 – 98/500/EC) nolēma izveidot pirmās **nozaru sociālā dialoga komitejas**, lai veicinātu konsultāciju un sarunu procesu starp ES līmeņa nozaru darba devēju (uzņēmēju) organizācijām un ES līmeņa nozaru arodbiedrību organizācijām.[11]

Viens no būtiskiem faktoriem, kas ļauj ES līmeņa nozares organizācijai piedalīties sociālajā dialogā ir pārstāvības (representativness) princips.

Pārstāvība (representativness), savstarpēja atzīšana (mutual recognition) un spēja piedalīties dialogā un konsultāciju procesā (capacity to negotiate) ir būtiski faktori, kas definē sociālo partnerus.

Lai atzītu Eiropas sociālo partneru tiesības uz konsultācijām, Eiropas Komisija ar Eiropas Dzīves un darba apstākļu uzlabošanas fonda (Eurofond) starpniecību kopš 2006.gada regulāri veic gan pārnozaru, gan nozaru sociālo partneru organizāciju pārstāvības izpēti (Representativeness studies)[12]. Šajos pētījumos[13] ir sīkāk analizētas gan ES līmeņa, gan nacionālā līmeņa organizāciju, kas pārstāv darba devēju un darba ņēmēju intereses noteiktās nozarēs, spēja iesaistīties konsultāciju procesā un sociālajā dialogā.

Sīkāk par Eurofond pētījumu metodoloģiju var atrast šeit: https://www.eurofound.europa.eu/lv/representativeness-studies-methodology

Minētajiem pārstāvības pētījumiem ir veidota struktūra. Visu nozaru pētījumos nodaļā "Interešu pārstāvība nacionālā līmenī" ir sniegts vispārīgs skaidrojums par sociālo partneru organizācijas atbilstības kritērijiem[14]. Lai Eiropas līmeņa nozaru darba devēju un arodbiedrību organizācijas tiktu uzskatītas par tādām, kam ir tiesības piedalīties autonomā sociālajā dialogā un pārstāvēt biedru viedokli, organizācijai ir jāatbilst noteiktiem kritērijiem:

- Organizācijas darbība ir saistīta ar konkrētu nozari un strādā Eiropas (starptautiskā) līmenī;

- Tās biedri ir nozari pārstāvošas organizācijas dažādās Eiropas valstīs, kas savā valstī ietilpst nacionālā līmeņa sociālo partneru organizācijā; organizācijai ir jāpierāda spēja un kapacitāte piedalīties sarunās un biedru vārdā panākt vienošanās;

[11] http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=480&langId=en
[12] Pārstāvības izpētes ziņojumi (Representativness studies) pieejami angļu valodā https://www.eurofound.europa.eu/lv/observatories/eurwork/representativeness-studies).
[13] Piemēram, 2007. gadā publicētais pētījums "Eiropas sociālo partneru pārstāvība: Telekomunikāciju nozare. EuroFonds." (angļu val.)
(pieejams šeit: https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/comparative-information/representativeness-of-the-social-partners-telecommunications-sector
[14] Piemēram, Eurofond. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Representativeness of the European social partner organisations: Construction sector. 2015. 12.lpp.

- Organizācijai ir atbilstošas struktūrvienības, kas nodrošina tās efektīvu darbību ar nozari saistītās sarunās par nozares koplīgumu (ģenerālvienošanos) slēgšanu, var būt pārstāvēta nozares sociālā dialoga komitejā un tās struktūrās.

Sociālā dialoga izpratnē vissvarīgākā sociālā partnera pazīme ir spēja savu biedru vārdā diskutēt par vienošanos un deleģējums noslēgt nozares koplīgumu (ģenerālvienošanos).

Pārstāvības pētījumos ir uzsvērts, ka daudzās ES dalībvalstīs organizācijas biedru pārstāvība ir noteicošais faktors, lai iegūtu **sociālā partnera tiesības** pārstāvēt darba devēju vai darbinieku intereses. Tikai noteikts **pārstāvības līmenis** dod tiesības:

- būt atzītam partnerim konsultāciju un kolektīvās vienošanās procesā;
- panākt un slēgt nozares koplīgumu (ģenerālvienošanos), kas būs saistoša ne tikai organizācijas biedriem, bet visiem darba devējiem;
- piedalīties trīspusējā dialogā un konsultācijās, kā arī piedalīties politiku veidošanā.

Tādejādi organizācijas biedru skaits ir noteicošais faktors, kas nosaka organizācijas kā sociālā partnera lomu sociālajā dialogā un tiesības panākt vispārsaistošu vienošanos visai nozarei. Kā minēts Eurofond pētījumos, piemēram, "Eiropas sociālo partneru pārstāvība: Būvniecības nozare.", vairākās Eiropas valstīs nozares vārdā sarunas var uzsākt un nozares koplīgumu (ģenerālvienošanos) var parakstīt tikai tāda organizācija, kas pārstāv vairāk nekā 50 % no nozares darba devējiem un darba ņēmējiem.[15]

Pirmais Eurofond sagatavotais pētījums par sociālo partneru pārstāvību bija 2007. gadā izdotais pētījums par telekomunikāciju nozari "Eiropas sociālo partneru pārstāvība: Telekomunikāciju nozare"[16]. Tajā ir atrodama sīkāka informācija par Eiropas valstu telekomunikāciju nozares sociālo partneru pārstāvību līdz 2006. gadam. Diemžēl par Latvijas IKT pakalpojumu nozari un arī tieši par telekomunikāciju apakšnozares sociālo partneru organizācijām ziņojumā ir ļoti ierobežota informācija, jo dati nebija pieejami.

Eiropas Telekomunikāciju nozares sociālā dialoga komiteja (European Social Dialogue Committe for Telecommunication) tika izveidota 1999. gadā. Telekomunikāciju nozares atzītie sociālie partneri Eiropas līmenī ir Eiropas Telekomunikāciju tīklu operatoru asociācija (*European Telecommunications Network Operators' Association – ETNO*) un Eiropas Pakalpojumu sektoru darbinieku federācija (*UNI-Europe*). Abas šis organizācijas ir iekļautas Eiropas Komisijas interešu organizāciju sarakstā, ar kurām tai ir jākonsultējas nozares vārdā saskaņā ar LESD 154. pantu.[17]

Nozares Eiropas līmeņa sociālo partneru organizācijas ir paudušas kopīgu viedokli par daudziem nozarei svarīgiem jautājumiem. Pēdējais kopīgi parakstītais dokuments ir 2017.gada 2.februārī parakstītā deklarācija par tehnoloģiju izmantošanā balstītu mobilo

[15] Eurofond. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Representativeness of the European social partner organisations: Construction sector. 2015. 17.lpp.
[16] Eurofond. Representativeness of the European social partner organisations.Telecommunications sector. 2007. pieejams šeit: https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_files/docs/eiro/tn0606017s/tn0606017s.pdf
[17] http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=329&langId=en

(attālināto) darbu "Joint declaration on ICT- based mobile work by the European social partners in the telecom sector".[18]

Diemžēl Eiropas Telekomunikāciju tīklu operatoru asociācijā (*European Telecommunications Network Operators' Association – ETNO*), kas ir uzskatāma par ietekmīgāko IKT pakalpojumu nozares darba devēju un uzņēmēju interešu paudēju ES, **Latvijas IKT pakalpojumu nozares darba devēju organizācijas nav pārstāvētas**. Atbilstoši 2007.gadā publicētajam Eurofond ziņojumam par telekomunikāciju nozari, 2006.gadā SIA Lattelekom bija ETNO biedrs[19], bet 2018. gadā ETNO biedru sarakstā nav nevienas nozares organizācijas vai uzņēmuma kā individuāla biedra no Latvijas.[20] Atbilstoši LIKTA sniegtajai informācijai SIA Lattelekom bija ETNO biedrs līdz 31.12.2017.

Latvijas Sakaru darbinieku arodbiedrība pārstāv arī IKT pakalpojumu nozares darbiniekus un Eiropas Pakalpojumu sektoru darbinieku federācijas (*UNI-Europe*)[21] biedrs, tādejādi var uzskatīt, ka daļēji Latvijas IKT pakalpojumu nozares darba ņēmēji ir pārstāvēti Eiropas līmeņa sociālajā dialogā nozarē.

Lielākā Latvijas IKT pakalpojumu nozares darba devēju organizācija LIKTA ir nacionāla līmeņa atzīta sociālā partnera – Latvijas Darba devēju konfederācijas (LDDK) biedrs, tādejādi iesaistoties sociālā dialoga un sarunu procesos nacionālā un nozares līmenī.

[18] Pieejams šeit: http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=521&langId=en&agreementId=5502
[19] Eurofond. Eiropas sociālo partneru pārstāvība: Telekomunikāciju nozare.2007. (angļu val.) 29.lpp. pieejams šeit: https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_files/docs/eiro/tn0606017s/tn0606017s.pdf.
[20] Skatīts 27.06.2018. :https://etno.eu/home/about-us/our-members-and-observers
[21] http://www.lsab.lv/

Izmantotā literatūra un avoti

Tiesību akti

1. Darba likums. Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 06.07.2001., Nr. 105.
2. Grozījumi likumā "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli". Latvijas Vēstnesis, 10.12.2016., Nr. 241.
3. Grozījumi Publisko iepirkumu likumā. Latvijas Vēstnesis, 08.05.2018., Nr. 89.
4. Grozījumi Darba likumā. Latvijas Vēstnesis, 02.08.2017., Nr. 152.
5. KOMISIJAS LĒMUMS (1998. gada 20. maijs) par nozaru dialogu komiteju izveidi, lai veicinātu sociālo partneru dialogu Eiropas līmenī. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis C(1998) 2334).
6. Līguma par Eiropas Savienības darbību konsolidētā versija. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis C 326 , 26/10/2012 Lpp. 0001 - 0390 Iegūts no: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX:12012E/TXT
7. Likumprojekts "Grozījums "Darba likumā" (1254/Lp12).
8. Par iedzīvotāju ienākuma nodokli. Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 10.06.1993., Nr. 22/23.
9. Publisko iepirkumu likums. Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 29.012.2016., Nr. 254.
10. Uzņēmumu ienākuma nodokļa likums. Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 08.08.2017., Nr. 156.

Interneta resursi

1. Dārziņa L., Darba likuma grozījumi: koplīgumi un konkurences normas (I) 2017. iegūts no https://lvportals.lv/skaidrojumi/289441-darba-likuma-grozijumi-kopligumi-un-konkurences-normas-i-2017
2. Eiropas Komisija. Jauns sākums sociālajam dialogam. 2016.
3. European Commission. Employment, Social Affairs and Inclusion. Social Dialogue. http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=329&langId=en
4. Eurofond. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Representativeness of the European social partner organisations: Construction sector. 2015
5. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Representativeness of the European social partner organisations: Telecommunication sector. 2007. Iegūts no https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_files/docs/eiro/tn0606017s/tn0606017s.pdf
6. Joint declaration on ICT- based mobile work by the European social partners in the telecom sector. Iegūts no : http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=521&langId=en&agreementId=5502
7. ETNO members. Atrodams šeit: https://etno.eu/home/about-us/our-members-and-observers (skatīts 28.06.2018)

8. Latvijas grāmatu izdevēju asociācija, iegūts no http://www.gramatizdeveji.lv/index_lv.php
9. Sauka, A. Maksas TV nelegālās apraides apjoms Latvijā 2015.-2017. Biedrība "Par legālu saturu" 2017. Iegūts no : http://parlegalusaturu.lv/lv/#research
10. Domnīca Certus. IKT Nozare: izrāviena scenārijs. 2017. Atrodams šeit: http://certusdomnica.lv/wp-content/uploads/2017/10/web_CertusZinojums_2017_1dala_Latvija2022-2.pdf

Saskaņā ar Ministru kabineta 2016.gada 6.septembra noteikumiem Nr.600 “Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 3.4.2. specifiskā atbalsta mērķa "Valsts pārvaldes profesionālā pilnveide un sociālā dialoga attīstība labāka tiesiskā regulējuma izstrādē mazo un vidējo komersantu atbalsta, korupcijas novēršanas un ēnu ekonomikas mazināšanas jomās" 3.4.2.2. pasākuma "Sociālā dialoga attīstība labāka tiesiska regulējuma izstrādē uzņēmējdarbības atbalsta jomā" īstenošanas noteikumi” Latvijas Darba devēju konfederācija (LDDK) īsteno Eiropas Sociālā fonda projektu "Sociālā dialoga attīstība labāka tiesiskā regulējuma izstrādei “ Nr.3.4.2.2/16/I/001.

Projekta mērķis ir nodrošināt divpusējā nozaru sociālā dialoga attīstību labāka tiesiskā regulējuma izstrādē uzņēmējdarbības vides sakārtošanas veicināšanai prioritāri piecās nozarēs – kokrūpniecībā, ķīmiskajā rūpniecībā un tās saskarnozarēs, būvniecībā, transportā un loģistikā, telekomunikācijās un sakaros.

Projekta mērķa grupa ir organizācijas, kas nodrošina darba devēju un darba ņēmēju interešu pārstāvniecību nozaru sociālā dialoga stiprināšanā, un nozarēs nodarbinātie.

Projekta ietvaros ir sagatavots nozares tirgus izpētes ziņojumus telekomunikācijās un sakaro (informācijas un komunikācijas (IKT) pakalpojumu nozarē), 58.-63.nodaļas saskaņā ar NACE 2.red. klasifikāciju.

Ziņojuma mērķis – kvalitatīvā un padziļinātā veidā dažādos aspektos iegūt uz datiem balstītu izpēti par sociālā dialoga, nozaru problemātiku, nozares koplīguma (ģenerālvienošanās) ietekmi, tajā skaitā vienotas monetārās zonas ietvaros.

Ziņojums tiks izmantots LDDK un LBAS darbā un publiskots LDDK un projekta partneru mājas lapās.

Ziņojums tiek finansēts Eiropas Sociālā fonda (ESF) projekta Nr.3.4.2.2/16/I/001 “Sociālā dialoga attīstība labāka tiesiskā regulējuma izstrādei” ietvaros.